

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Enis Batur

Su, Tüyün Üzerinde Bekler*

*SEL

3.
BASKI

SU, TÜYÜN ÜZERİNDE BEKLER

Enis Batur, 28 Haziran 1952'de Eskişehir'de doğdu, İstanbul'da yaşıyor ve yayıncılıkla uğraşıyor. Bir "özel ansiklopedi" yazmaya 1982'de başladı; ilk kitap, "Kediler Krallara Bakabilir" 1990'da, ikincisi "Gönderen: Enis Batur" 1991'de, üçüncüsü "Kırkpâre" ise 1993'de yayımlandı. Bu dördüncü kitabı, peşpeşe, "Yazboz" ve "Gövde'm" izleyecek.

***SEL YAYINCILIK**

Babıali Caddesi, 20 / 1, Cağaloğlu - İstanbul

Tel. / Faks: (0212) 511 10 05

e mail: selyay@superonline.com

ISBN 975-570-074-9

© Sel Yayıncılık 1999

Sel Yayıncılık 87

Su, Tüyün Üzerinde Bekler

Enis Batur

Kapak Tasarım: Savaş Çekiç

Birinci Baskı: Nisan 1999

Baskı: Ziya Ofset Tel.: 544 60 34

Cilt: Sistem Ofset Tel.: 482 11 01

Su, Tüyün Üzerinde Bekler

Enis Batur

denemeler

İÇİNDEKİLER

7 • NUMARA 14: İŞLEM TAMAM

23 • İKİ POST - SCRIPTUM

25 • Bir Başka Koleksiyoncu

29 • Kullanılamaz Hale Gelmiş Ayakkabının Bağcığı

33 • ALTINCI

51 • ANNEM GELİP BENİ ALACAK

53 • Yâdigâr

58 • Saadet Hala

62 • Kara Kutu

67 • KORKU-LUK

99 • FISILTILAR REQUIEM'i

149 • SU, TUYUN ÜZERİNDE BEKLER

NUMARA 14: İŞLEM TAMAM

Bir açıdan bakıldığında, trajik bir duruma *böyle* eğilmenin, ondan hareket ederek (görünüşte) bunca *soğuk* bir alıştırmaya kalkışmanın insafsız bir çaba olduğunu söylemek güç değil. Fatma Kaptan'dan bir çırpıda bir şiir *kahramanı* yaratmak, o yoldan belki hafiflemek daha da kolay olurdu — üstüne üstlük, etik kıvancın rantı da eklenirdi buna, estetik kıvançla birlikte düşünülürse, ne kadar ağır bir yük kaldırırdı üzerimden o tür bir alıştırma.

Oysa, ilk andan başlayarak, hayır eziklik diyemem, düpedüz ezilme yaşattı bu olay bana. Yamyassı oldum ya, toparlanmak için iki çare buldu hızla çalışan zihin çarklarım: Simsiyah bir mizah tonunun buzul optiğine sığınmak (bir bakıma Swift'in çözüm yolunu benimsemek), bir; alıştırmayı monolog katından diyalog katına taşımak, iki. İnanın, derdim okurun başına dert açmak, köşemde çözdüğüm bulmacanın çözülmemiş halini ona ulaştırıp keyifle kayboluşunu izlemek olmadı kesinkes. Ne çözmesi, tam tersine, içinde yitiverdim karenin, sizi, hepsi hepsi içeriye çağırdım: 18 Temmuz 1996 tarihli gazete sayfalarına.

Oradan kalkarak, birlikte, karşılıklı, dört ana işlem üzerinde, kara mizahın bize sağlayabileceği gotik zeminde zincirleme bir alıştırma kurmaya çalışalım, diyorum: Toplama(k), çıkarma(k), çarpma(k) ve bölme(k). Matematik gerçekte herşeyin başı sonu.

Fatma Kaptan, emekli matematik öğretmeniymiş. Eşinden yıllar önce ayrılmış, bir oğlu babayla gitmiş, öteki onunla kalmış. İki yıl önce kaza geçirmiş Levent Kaptan, felç onu yatağa çivilemiş. Fatma Kaptan'ın ekonomik güçsüzlüğü tedavinin, bakımın boyutlarını kısıtlamış, koşulları iyiden iyiye zorlamış. Bir yıl kadar önce çöp toplamaya başlamış.

Kayma'nın tam ne zaman başladığını bilmiyoruz. Bunu ola ki kimse, hekimler bile, kestiremeyecek. İkili, ortak bir kayma mı sözkonusu anayla oğul arasında, sanmıyorum: Oğul belli ki midye, kabuğunun içine çekiliyor, kapağını ana açabiliyor, açabiliyorsa ve buna açmak denebilir-se. Toplayan, toplamaya karar veren Fatma Kaptan. Bir eşikten sonra oğlunun da bir torbaya dönüştüğünü, sakallarını ve tırnaklarını kesmediğine göre onu da biriktirdiğini düşünmüş olabilir. (Hevesliler psikanalize başvurabilirler: Özellikle de, Kristeva'nın "Folle Vérité/Çılgın Hakkat"ına ve "Pouvoirs de l'Horreur/Yılgının Erk Alanları"nın İncil ve Céline'in yapıtında "pislik" in didiklendiği bölümlere).

Gazeteler, iki yıla yakın bir süre içinde kaç ton çöp, kaç çöp torbası topladığını belirtmiyorlar. ("Kesinlik bu durumlarda ah ne kadar önemlidir".) Doğal bu: Sağlıklı, akıllı uslu dünyanın üyeleri için bu işlemin sonuçları, sonucun kesinliği herhangi bir önem taşıyor. Televizyon ekranından görebildiğim kadarıyla, beşinci kattaki apartman dairesini boşaltmak için seçtikleri pencerenin altında duran kamyon kasasını tepeleme dolduruyordu Fatma Kaptan'ın topladığı torbalar, herhalde beş tonu aşan bir birikim oluşmuştu.

Gene de, kesin bir sonuç olmalıydı elimizde diye hayıflanıyorum. Fatma Kaptan, amaçsız bir işlem yapmıyordu, bunu kimse ileri süremez sanıyorum. Amacı ve yürüttüğü işlem toplumun ölçülerinden, birden fazla anlamsal düzlemde, taşıyordu.

Başkalarının, ötekilerin çıkardığını toplamak — Toplum, kendi çıkarma işlemini eşyanın mantığı saymış, çıkardıklarının toplanması işlemini esasa dayandırmış, bunun mekanizmasını yaratmış ve geliştirmiş, toplananların istiflenmesi bağlamında, sık sık sorunlar yaratsa da, stratejiler ve "topos"lar belirlemişti. Çöp, çöp torbaları zaten, elbette toplanıyordu; başka türlü düşünülemezdi; işçisi, işvereni, ücret politikası, araç gereci, farklı türlerden toplanma yerleri "contrat social" ile belirlenmişti.

Bir de, derkenarda gelişmiş, gelişmesine zorunlu olarak (ve kayıtsızlıkla) göz yumulmuş bir etkinlik daha vardı, dünyanın bütün (özellikle) büyük kentlerinden fışkırdığına tanık olduğumuz, kendi ekonomik denklemlerini yaratan bir etkinlik: Yalnızca “homeless”ların, “sans domicile fixe” statüsünde yaşayanların, Abe Kobo’nun nefis romanı “Kutu Adam”dan tanıdığımız evsizbarksızların değil, ekonomik acz içinde kalan her kesimden cemaat üyesinin zaman zaman, sık sık, hep başvurduğu bir kaynaktı bu: Çöp toplanıyordu nicedir, her yerde.

Önce, ama, her hanede toplanıyordu çöp: Yaratılıyor-du. Daha önce toplananlardan -yani, para harcanarak alınanlardan- çıkanlar, artanlar, olumsuz anlamda artanlar, kalanlar, eksiltmek ya da dışlanmak istenenlerdi bunlar. Her hanenin çöprü torbada, torbalarda toplanıp her sokağın başında, ucunda, ortasında bir daha toplanıyor, sonra da götürülüyordu, götürülmesi uygun görülen yerlere.

Arada devreye giriyordu ara-işlem: Birisi için yararsız, gereksiz, fazla, elden ve evden çıkarılması doğru görülmüş şey(nesne, araç, madde...) bir başkası için yararlı, gerekli, eksik, toplanılabilir olabiliyordu.

Madem öyleydi: Çöp, tamıtamına çöp sayılmayabilirdi. Sayılabilir miydi?

Sağda solda üretim, dağıtım, tüketim eksenli, insanoğlunun ekonomik etkinliğinin yasalarını kuşatmaya, çözümlmeye, iyileştirmeye yönelik ne çok kuramsal çalışma yapılmıştı — bir ekonomi çöplüğünün ortaya çıkmış olduğunu pek az kişi farketmiş, yeryüzünün giderek çöplüğe dönüşmesini ünlemlerle göğüslemeye kalkanlar "re-el" düzlemin dışına itilivermişti.

Bütün bu karmaşanın içinde "mal"ı "çöp"ten ayıran değeri ölçmek, görecelik ve gereksinme kutupları arasında, olanaklı mıydı, bugün?

Gelgelelim, Fatma Kaptan'ın durumu, konumu, koşulları farklıydı, farklı görülmüştü — ona müdahale edilmesine, etkinliği sekteye uğratıldığına göre böyleydi bu. Haklı idi"ler": Ruhsatlı bir işyerinde istediği kadar çöp toplayabilirdi o emekli öğretmen, bir apartman dairesinde bu işe soyunmak işin özünü değiştiren etmen olmuştu zaten.

Nedeni açık: Fatma Kaptan, "araç" ile "amaç" arasındaki köprüden *başka* bir yakaya, anlaşılan -baştan beri- öteye geçmişti.

Bağlarbaşı Mahallesi, Turgut Reis Sokak, Kurtuluş Apartmanı (bu özel isimler kahrediyor insanı), 14 numaralı dairede toplanmış çöp torbalarıyla ilgili kesin bir ölçü elde edememiş olmamızın önemi bir kez daha ortaya çıkıyor. Ağırlık açısından değil bir tek, tabii, “değer” açısından da bir ölçüm yapılmış olmalıydı. Çöpün, hurdanın, artığın, atığın değiş-tokuş denklemlerini kuran; dönüşüme dayalı bir yeniden-üretim çarkı yaratabilen Piyasa’da, Fatma Kaptan’ın *birikim*’inin bir karşılığı gerçekten de yok muydu?

Şüphesiz, burada, gerçeği, düz gerçeği yokuşa sürdüğüm düşünmek üstün çaba istemiyor.

Fiilin, “toplamak” fiilinin düz ve yan anlam alanları buna izin veriyor oysa — ne izin vermesi: Yol açıyor düpedüz.

Fatma Kaptan, bir matematikçi, toplama işleminde karar kılıyor, çünkü hayatına çıkarma işlemi ağırlığını fazlasıyla koymuş. Denge sağlamak zorunda olduğunu o kadar iyi biliyor ki: “Aldığım emekli maaşı oğlumun tedavi masraflarını karşılamıyordu. Ben de çöpleri toplamaya başladım. Biriktirdiğim çöpleri satıp oğlumu özel bir hastanede en iyi şekilde tedavi ettireceğim”. Gazete, karakamunun infaz cümlesini ekliyor hemen: “Fatma öğretmenin akli dengesinin yerinde olmadığı bildirildi, ilk tedavisinden sonra Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesine sevk edildi”

“Tanı” şüpheşiz doğru olsa gerek. İyi de, bu doğruyu Fatma Kaptan’ın açıklamasında bulamıyoruz ki. Onun açıklaması, bize bir tek, içinde yaşadığımız düzenin akli dengesinin bozuk olduğunu anımsatmaya yarıyor.

Akıl, tuhaf trafo. Akıl akla bakarken açık seçik gözü-küyor bu.

Çöp, “değersiz” bir toplam belki, ama içinden “değerli” parçalar çıkabiliyor: En “büyük değer” sayılan “para”ya dönüşebildiğine göre. Değeri çıkarmak için değersiz toplamak, garip gelse bile mantıksız değil: Firmalar, kişiler başvuruyor bu yönteme. Demek, olabilirsiniz, olabilirsiniz sınırını içindeyiz.

İmdi tahvil, bono, döviz, altın, tapu, antika toplamak daha mantıklı olurdu. Fatma Kaptan düşünmüş, toplayabileceği tek şeyin çöp olduğunu görmüştür. Hiçbir şey toplamasaydı olmaz mıydı? Olmazmış, olmamış: Fatma Kaptan’ın amacı var, hem de yaşamsal önem taşıyan bir amaç, kalan enerjisini ona harcamakta kararlı davranmayı seçmiş.

Akıldışı olan, akıldışı bulunan çöp toplamak değil ki burada: Pek çok insan, belki başka emekli matematik öğretmenleri de aynı yolu deniyor, kullanım tarihi aşılmış diye atılan konserve kutularını, bir hurdacıya devredebilecekleri demir, cam eşya parçalarını, eski gazete ve dergileri topluyorlar.

Sorun, Fatma Kaptan’ın *eşiğinde* gelip düğümleniyor. Topladığını dönüştürmemiş. Toplamak’tan çıkmış onunkisi, biriktirmek, hatta yığmak ağır basmış. Bir olasılık, güçlü olasılık, zihninin girdabında dönme dolap, durmama-

casına toplamaya koyulmuş olmasıdır. Amacı olan oğlunun da bir torbaya dönüştüğünü farkedememiş artık, hat-ta kendisinin, bütün hayatının çöplükle özdeşleşmesini sağlamış, bile diyebiliriz.

“Kaçırılmış işte” ...demek ne kadar da kolaydır. Sayfayı çevirip devam etmek ne kadar kolay.

Oysa, bunca toplamının, iki yıldır çöp biriktirmenin, sahiden de rasyonel bir yanı var, öteki kefeye bakarsak: Fatma Kaptan'ın bu ekonomik *etkinliğinin* gerekçesi gündelik yaşamının daralan cephesine küçük katkılarda bulunmak, geçim koşullarının amansızlığının yarattığı tıkanıklıkları açmak için ufak tefek kazanımlara ulaşmak değil: Hedefi, felçli oğlunun özel bir hastanede bakımını sağlamak yolunda büyük bir "meblağ" elde etmek: Çok para bulmak için çok çöp toplamak, biriktirmek bir bakıma zorunlu(ymuş).

Fatma Kaptan'ın mantığı sağlam bence. Çünkü etiği sağlam. Matematik formasyonu, elde etmesi gereken için onu doğru denklem kurmaya yöneltiyor. Bir toplam'a ulaşmanın tek yolu toplamak'tır, diye düşünüyor. Toplumun eğri denklemlerini görmüyor mu: Biriki dolap çevirmek varken dönme dolap olmayı seçiyor?

Görmek istememiş. Görmüş herhalde, ama gördüğü gönlünde, kafasında kabul görmemiş. "Ne kadar para gerekiyorsa ben de o kadar çöp toplarım" diye akıl yürütecek hizaya gelmiş. Yaptığı işlemin sağlamasını yapmak şimdi bize düşüyor; bundan, olsa olsa kaçabiliriz - "kaçırmış işte" diyerek.

Kara mizahın bana sunabileceği en ağır, okkalı, zalim öneri ne olabilir burada? Gördüğüm andan beri canımı yakmayı sürdüren o hançer-gerçeğe, hançer-duruma karşı panzehir, "herşey"le hangi yoldan alay edebilirim?

Ortalama zekâmı zorluyorum. Fatma Kaptan'a güçlü "sponsor"luk bulmanın bir yolu olmalı. Şaka elbette değil, son yılların en etkili, Osmanlı şamarı, en anlamlı enstalasyon'una destek bulmak şart bana kalırsa: Yalnızca İstanbul Bienali'nde başköşeyi ona ayırmak ve sözgelimi Fen Fakültesi'nin bir salonunda bu çöp toplamını sergilemek yeterli olmaz; yurtdışındaki bazı büyük kültür etkinliklerinde Türkiye'yi temsil etmesini sağlamak için de uğraş vermek gerekir: MOMA'da, Beaubourg'da, Documenta'da ses getireceğinden kendi payıma eminim. Hem Türkiye'yi bundan iyi ne temsil edebilir bugün?

Gelgelelim, bu çözüm yolu yeterince güçlü gelmiyor bana. "Enstalasyon" kavramıyla dalga geçtiğim, ya da sık rastladığım sıradan kavramsal sanat ürünlerine dolaylı yoldan yüklendiğim düşünülebilir, böyle bir tasam yok oysa, tersine, "olay"a kavramsal sanatın olanaklarıyla müthiş bir yüklem de getirilebilir, inancını taşıyorum.

En kötüsü, Fatma Kaptan'ı bu eşiğe taşıyan, oradan taşıran ortamı yaralayacak, cezalandıracak, eğitecek, ne bileyim aklını başına getirecek bir yaklaşım doğmuyor buradan.

Bir adım sonrası için, ipucu gene olayın içinden çıkıyor, biraz daha bakınca:

Fatma Kaptan'ın, iki yıldır çöp topladığı farkedilmemiş miydi? Oğlunun felçli olduğu, ciddi maddi ve manevi

sorunlar yaşadıkları komşuları, yakın çevredekiler tarafından algılanamamış mıydı? Görmüyor, anlamıyor muydu insanlar? Beş duyudan biri mi işliyordu onlarda?

Çevre, bir aşamadan sonra devreye girmiş, yetkeyi müdahaleye çağırmıştı: Sorun Fatma Kaptan'ın ve oğlunun 14 numaralı dairede dayanılmaz koşullar altında yaşamayı sürdürmelerinden kaynaklanmamıştı: Sorun, 14 numaralı dairenin kendisinden taşması ve çevre "sakin"lerinin hayatını etkilemeye başlamasıyla başgöstermişti:

"Kurtuluş Apartmanının 14 numaralı dairesinden haftalardır dayanılmaz bir koku yayılması üzerine" diyor gazete haberinde: "Apartman sakinleri dün sabah Maltepe Belediyesi'ni arayarak yardım istedi"ler.

Fatma Kaptan'ın çöp toplama özgürlüğü, Temmuz sıcağında, sınırına dayanmıştı. Neyi ne için ne kadar toplayacaksa toplayabilirdi, kimseyi ilgilendirmezdi bu, ne ki çöplerin kokusuna katlanmak, hatta dayanmak olanaksızdı artık, harekete geçilebilirdi.

Fatma Kaptan, işleme dalmış, işlemin yan sonuçlarını, artan bir unsurun hesabı altüst edeceğini hesaba katamamıştı. Kokunun, koku haddinin her toplumda bir ölçüsü vardı, bu toplumda bile - beşinci duyu bu kadarını kaldıramazdı.

Kükürt dioksit, azot, egzoz, lağım, yağ, ter, hacıyağı, alkol, tütün, gübre, çürüme, erime, bozuşma kokularının yüksek dozda ortalamasına alışılmış bir ortamda, baskın

ıkan bir başka koku, öteki-koku ancak korku kaynağı olabilir.

Fatma Kaptan'ı unutmamak için, bir vakitler Roland Topor'un Channel'e yaptığı gibi, "Numara 14" şışelemek, modasını lanse etmek, bir kampanya başlatmak ola ki yapılabilecek en doğıru iştir.

İki Post-Scriptum

Bir Başka Koleksiyoncu

Bugün adına Harvard Üniversitesi'nde dev bir kütüphane kurulmuş olan Harry Elkins Widener 1885 yılında, "tramvay kralı" George Widener'in oğlu olarak dünyaya gelmiş. Harvard'da okumuş, kitaplara derin tutkuyla bağlanmış, genç yaşta 'ender bulunabilen' kitapları toplama-ya başlamış. 1912'nin ilk aylarında annesiyle Avrupa'ya gitmiş, çeşitli şehirlerde koleksiyonu için ava çıkmış, uzun süredir aradığı bir kitabı da Londra'daki bir antikacıda bulmuş: Francis Bacon'ın 1598 basımı "Essays"ine kavuştuğunda, satıcıya, "birkaç gün sonra Amerika'ya gidiyorum" demiş: "Benim için öylesine değerli ki bu kitap, bindiğim gemi batacak olsa ona sımsıkı sarılarak sulara gömülmek isterim". Harry Elkins Widener, 10 Nisan 1912'de Titanic'e binen yolculardan biri. Bacon'ın "Essays"i okyanusun dibindeki bir hayalet kütüphanede sahibiyile başbaşa, mutlu bir *öteki hayat*'a hak kazanmıştır: Öteden beri, koleksiyoncunun seçtiği parçaların birbirileriyle çekemezlik ilişkileri içinde yaşadıklarını kurar dururum — oysa asıl köklü kıskançlığın koleksiyoncunun ruhunda büyüdüğü yaygın (ve haklı) bir kanıdır.

Müze yöneticisi bir tanıdığım, olanca safdilliğiyle, dehşetengiz bir koleksiyoncu anekdotu aktarmıştı bana bir vakitler. Müzesinde açmayı öngördüğü bir ‘temalı sergi’ için farklı koleksiyonları buluşturmak zorunda kaldığında, koleksiyonculardan birini sergiye parçalar vermesi konusunda ikna etmekte büyük güçlükler çekmiş. Öykünün burasında şaşılası bir yan yok gerçekte: Koleksiyoncuların çoğu için geçerlidir bu durum, yıllar yılı özveri, sabır, emek ve yatırım akıtarak oluşturdukları bir koleksiyondan tek parça bile isteseniz haklı olarak uykuları kaçır, dipsiz bir tedirginlik kuyusuna düşerler. Koleksiyoncu toplamak, almak, biriktirmek fiilleriyle mutlu olur; vermek, ödünç vermek fiilleri karanlığa boğar dünyasını. Koleksiyonunu göstermekten, böylece onu paylaşıyor olmaksızın kaçınanlara da rastlanır, bırakın ki bambaşka bir mekânda, kapıdan girebilecek her tür ilgili ya da meraklıya onları görme olanağı doğurmayı kabullenmeleri sözkonusu olabilsin.

Ruhçözömcü Daniel Sibony, “Koleksiyoncunun Psikanalizi” başlıklı yeni bir denemesinde, bu uğraş alanında *varolmak* ile *malik olmak* arasındaki özdeşleşme denklemine dikkat çekiyor: Malikoluş, koleksiyoncunun oluşuna akıyor bir anlamda, topladıklarıyla — nasıl Flaubert “Emma Bovary benim” demişse — “onlar, benim” deme noktasına varıyor. Sibony, koleksiyoncunun tekvin noktasındaki bir hayalkırıklığını bertaraf etmek için toplamaya koyulduğunu düşünüyor — anneye bağlanabilecek bir sigorta duygusu, yitirilen ilk oyuncaklara bağlı bir yitim acısı, insanlar dünyasında buharlaşıp gitmiş yanılısamalar.. “Sevilen gövdeyi tamamlamak amacıyla toplanan parçalar” sahibi bir koleksiyoncunun gözünde onun *yaptı*’dır diyor Sibony.

Müze yöneticisi tanıdığım, uzun görüşmeler sonucu, inanılması güç ödünler vererek bir türlü ikna olmayan koleksiyoncuyu dize getirmiş sonunda. Sergi hazırlıkları sırasında Müze'ye gelecek parçaları birlikte, büyük özenle paketlemişler. Sergi açılışını önceleyen son hafta içinde koleksiyoncu her gün erkenden geliyormuş Müze'ye, kapanış saatine dek ses çıkarmadan gözcülük yapıyormuş. Açılış gecesine damatlık giysileriyle katılmış, bir köşede tek başına duruyormuş, salonu en son o terketmiş.

Bütün bunlar, anlamlandırmakta, anlayışla değerlendirmekte zorluk çekmeyeceğimiz davranışlar olarak görülebilir: Koleksiyoncunun koleksiyonuna gösterdiği aşırı dozda bağlılığın, bağımlılığın benzeriyle başka ilişki zeminlerinde de karşılaştığımız olur — sözgelimi kızı evlendiğinde kimi babaların *kopmakta* ciddî güçlükler çektikleri öteden beri gözlemlenmiş bir olgudur.

Mahut koleksiyoncumuz, gelgelelim, bu aşamaları zorlamış: Sergi dönemi boyunca, hiç aksatmadan, her gün Müze'ye geliyor, kendi parçalarının sergilendiği vitrinlerin yanbaşıda bir yer seçip saatlerce, suskun, duruyormuş. Müzede çalışan görevlilerin sınırları bozulmuş bir süre sonra, gene de bu zarif, sessiz adama söyleyecek söz bulamamış, yavaş yavaş onu serginin bir parçası olarak algılamının tek çıkar yol olacağına varmışlar.

Sergi bittiğinde büyük bir yük kalkmış Müze çalışanlarının üstünden; yönetici tanıdığım, özellikle mahut koleksiyoncunun mallarını kazasız belâsız evine götürüp teslim ettiğinde yaşadığı hafiflemeyi tanımlamakta güçlük çekiyordu.

Bir hafta geçmiş aradan. Müze yöneticisi, çalıştığı binanın bulunduğu sokağa gelip de anakapıya yaklaştığında,

karşı kaldırımda ‘birşey’ hissetmiş, dönüp bakmış: Koleksiyoncu orada duruyormuş.

Hayır, yönetici tanıdığım, Poe’nun, Borges’in öykülerine merak duyacak türden zengin imgelemli, zihni düşlemlerle dolu biri kesinkes sayılmazdı — tam tersine, yaşadığı olay onu korkutmuş, başına gelenleri bir tür “meslek riski” kapsamında görüp değerlendirmişti.

Şüphesiz, koleksiyoncunun davranışları ve sergilediği uç bağlilik, aşırılık nedeniyle insanda ürperti uyandırmakla birlikte, öteki’ne karşı herhangi bir tehdit barındırmıyor bana kalırsa. Onun, sözkonusu Müze’yi, koleksiyonuyla doğrudan ilgili bir “fantom” mekân olarak bir süre daha algılamayı sürdürmesi, sözgelimi benim Rue de Rome’da Mallarmé’nin oturduğu apartmana gidip dışarıdan pencerelere bakmamdan farklı bir güdüye dayanmıyor, diye düşünüyorum.

Malik olduğum dünyaya bakıyorum sonra: İnsan, nesne ve ötesi — suskun, kalakalıyorum.

Kullanılmaz Hale Gelmiş Ayakkabının Bağcığı

Diane Keaton'ın yönettiği "Sıradışı Kahramanlar" da (senaryo ya da öykü Woody Allen'in olabilir mi — filmin künyesini göremedim) yalın bir öykü karşına çıktı: Genç annesinin kanserden öleceğini anlayan on yaşlarında bir erkek çocuğu, babasının iki ağabeyinin oturduğu eve sığıyor: İki ortayaşlı Yahudi, müzmin bekârlar besbelli, 50'lerin Amerika'sına egemen buyurgan sisteme (Mc. Carthyciliğin altın çağındayız) ayak uyduramayıp tırlatmışlar: Kapandıkları salaş Brooklyn apartman dairesi büyük ama düzenli bir çöplüğe dönüşmüş. Durmadan topluyorlar: Gazeteleri, lastik topları, ayakkabı bağlarını, vb.

Bu "uğraş" öteden beri çekiyor, çeker beni, güçlü bir muknatis gibi. "Numara 14: İşlem Tamam" da ele aldığım örnek başkaydı, işin ucuydu o, atılası bir adım daha kalmamış biriydi Fatma öğretmen. Ondan *öncesine* bakıyorum şimdi, burada. Yelpazenin bir ucu, amacını ve hedefini unutmuş, yitirmiş bir toplayıcılığa dayanıyorsa, öbür ucunda *ne* duruyor, dahası: İki uç arasında hangi *dereceler* bekliyor?

"İlke, Umut" un Ernst Bloch'u, koleksiyoncunun (özel-

likle de ender bulunanı toplayanların, antika tutkunlarının) yetkin bir çözümlemesini yapmıştır: Zamanda ve Uzamda yolculuğa çıkma güdüsü, *özel* bir *uzak* (uzaklaşma) tanımına kavuşur Bloch'un felsefesinde. Düşünürün bu kitabı 1938-1947 arası Amerika'da yazdığını, 1953 ve 1959'da gözden geçirdiğini biliyoruz: Kapitalist üretimin, buna bağlı olarak bireyin tüketim heyecanının çığrından çıkmaya yöneldiği dönem. Gene de, aradan geçen yılların bu denklemi iyiden iyiye çıldırmış bir biçime soktuğunu unutmamak gerekir: Yarım yüzyıl sonrasında bilmem Bloch'ta umuda yer kalır mıydı — bunu öylesine sormuyorum, gerçekten merak ediyorum.

Ama biz, filmin o iki yan kahramanına dönelim şimdi. Herşeyi topladıklarına değindim. Küçük yeğenlerine lirik bir açıklama getiriyorlar, bir odayı tavanına kadar dolduran irili ufaklı lastik toplar konusunda: "Dinle, bak" diyor amcalarından biri, küçük bir topu kulağına dayayıp: "Çocukların sesini duyuyor musun? Bu toplar "neşe"yi içlerinde toplar, biriktirirler."

Bir şiir tanımıyla, bir ars poetica denemesiyle, dersiyle karşışarşıyayız bu diyalogda. *Biriktiren*, hiçbir akılcının, aptal durumuna düşmeyi göze almadıkça, küçümseyemeyeceği, elinin tersiyle itemeyeceği bir yarar felsefesine gönderme yapıyor. Bireylerin zevk alma araçlarını güdümlenme hevesine kapılmadıkça, CD'den ya da kasetten, 33'lükten ya da küçük lastik toplardan yana tavır koymamızın anlamı yoktur.

Şüphesiz, küçük lastik topları dinlemek amacıyla toplamak, biriktirmek, bir plâk koleksiyoncusuna göre yelpazenin ucuna çok daha yakın bir yerde, konumda tutulacak bir seçimdir: Sizin *duyduğunuzu* başkaları, ötekiler duy-

muyorsa yapayalnız kaldınız, “ex-centrique” durumuna geçtiniz demektir.

Küçük lastik top toplamak (alias: Olağandışı bir ses müzesi, ezgi koleksiyonu kurmak); hiç kullanmayacağı, başvurmayacağı halde gazete toplamak (alias: Zamanı, geçmiş zamanı biriktirmek — bir şimdiki zaman belirsizliğinin ve bir gelecek zaman safsatasının ortasında) hepten *soyut yararlar* düzleminde kalan fiiller. Gelgelelim, “Sıradışı Kahramanlar” *somut yararlar* düzlemine kapalı değiller: Kullanılamaz hale gelmiş ayakkabıların bağcıkları kullanılabilir haldeyse, çöp eşelerken, onları çekip saklıyorlar örneğin — bunun yararlılığını hangi iktisatçı yadsıyabilir? Ayakkabı bağcığını, ayakkabı bağcığına o anda gereksinim duyduğu, ileride gereksinme duyacağını varsaydığı için mi topladığını ileri sürüyorum, *biriktirenin*? Niye safdil olayım, pekâlâ bilincindeyim, *biriktiren’in* mantığı öyle işlemez: “İşe yarayabilir”lik kapsamına giren herşeyi, doğrudan ve anında kullanmaklık koşulunu hesaba katmaksızın toplar o, giderek *hiçbir zaman kendi işine yaramayacağını* bilse de (ki bunu düşünmek işi değildir) karşılaştığı her ‘bir gün birinin işine yarayabilecek nesne’yi çöplükten evine taşır. Doğaldır da: Öbür türlü, çöplüğe değil dükkâna başvurmaları gerekir.

Uçlarda değil de ortalarda yer alanların, konu biriktirmeye dayandığında, farklı biçimde akıl yürüttükleri savunulabilir mi peki? Eylem haritasını ayrıştırmak durumundayız bir kere. Uçlardakiler biriktiriyorlar: Değerli eşya ya da tablo bir kenarda, işe yarar ya da yaramaz *atık* bir kenarda. Ortadakiler *atmıyorlar*, atmıyorlar: Biriktirdikleri için toplamıyor onlar, tuttukları için toplamış oluyorlar. Modası geçmiş giysileri, boşalmış şişe ve kavanozları elden çıkara-

mıyor ortadakiler. Hangi eve girsek, pekâlâ işe yaramadığı, yaramayacağı halde dolapları, sandıkları, kutuları dolduran 'şey'lerle karşılaşacağımız kesin. Ortalıkta, ortayerde durmuyor o şeyler; tam tersine saklanıyor, kaldırılıyorlar. Mahzeni, çatı katı, sandık odası varsa hele bir evin, bir dükkân dolduracak malzeme bekliyor demektir orada.

Şüphesiz, kıtlık çekmiş eski kuşaklarla bugünün gençleri arasında apayrı tüketim ve biriktirme alışkanlıkları geliştiği tartışılmaz. Le Monde'da yayımlanan bir soruşturma bugünden yarına yolalan bir çizgide, yeni toplumsal çöp siyasetine ışık tutuyor. Fransa'da, evlerden çıkan çöp miktarı yılda 22 milyon tonmuş. (Bu miktar ABD'de iki katına çıkıyormuş, Afrika ortalaması ise yılda 2 milyon ton kadarmış). Kişi başına düşen 1 kilo çöpün dağılımıysa şöyle: % 30 kağıt ve karton; % 25 organik madde; % 14 cam; % 10 plastik; % 7 metal; % 6 kumaş; % 3 tahta; % 5 çeşitli. Yeniden kullanıma sokma oranı bugün % 27 dolayındaymış, bunu % 70'ler düzeyine çıkarmak için bir dizi tasarı geliştirilmiş.

Bir "yeniden değerlendirme pedagojisi"nden söz ediliyor Çevre Bakanlıklarında, bu bağlamda Avrupa'da yaygınlaşması beklenen bir yeni politika ve bu politikanın üzerinde yükseleceği teknik çözüm yolları araştırılıyor: Çöpler nasıl toplanacak, ayrıştırılacak ki yeniden değerlendirilebilsin.

Fatma öğretmeni ya da "Sıradışı Kahramanlar"ı, hasta, meczûp, toplum dışı gören Toplum hastalanıyor, çıldırıyor mu yoksa? Toplamaktan, biriktirmekten kaçınmayan yurttaş ödüllendirilip, atık üreticisi denetim altına mı alınacak ileride?

Kapitalizm: Deccal.

ALTINCI

I

1998 yılının ortalarında, bir haber ajansının hazırladığı ve sunduğu bir haber-röportaj pek çok televizyon kanalının ilgisini çekmiş, kabul görmüş, farklı dillerden yayımlanarak dünya seyircisinin karşısına çıkmıştı.

İskoçya'nın küçük bir kentinde, kendi halinde orta yaşlı bir adama dadanan bir martının öyküsüydü bu. So-kağa adım atar atmaz onu takibe alan, her fırsatta çılgık çılgıla üzerine pike yaparak şapkasını gagalayan, olmadı omuzuna pisleyen bu martıyla arasında, adama bakılırsa, herhangi bir sorun yaşanmış değildi. Anlaşılmaz biçimde, günün birinde ortaya çıkmış, onca kentlinin içinden kendisini seçmiş, evin dışına çıktığında, beklediği, pusuya yattığı bir çatıdan harekete geçerek hasmını dalışlarıyla tedirgin etmeye koyulmuştu. İskoçyalının nicedir başındaydı bu alışılmadık dert; önceleri korkmuş, zamanla -ister istemez- bu kaçınılmaz ilişkiye bir tür tatsız ve kronik bir şakaymışcasına hayatındaki yerini açmak zorunda kalmıştı. Öte yandan, sıradışı ilişkilerini duymayan yoktu yaşadıkları kentte, yörede; gün gelmiş, işte, bu hırçın sevdayı herkese duyurmak, göstermek için, uzaktan haberciler gelmişler, martının aşırı ilgisinin nasıl tezahür ettiğini gör-

meye, saptamaya çalışmışlar, açıkcası bunu gerçekleştirme konusunda herhangi bir güçlükle de karşılaşmamışlardı: Kameralarını yerleştirdikleri andan başlayarak, İskoçyalının her sokağa çıkışında süzülerek tepesine inmiş, gagasıyla şapkasını bertaraf etmişti martı, kovalamaca sokaktan sokağa sürüp gitmişti gerçekten de.

Belli ki pek çok martı vardı o kuzey kentinde; hiçbirinde, hiçbir zaman, bu türden bir ‘davranış bozukluğu’ ile karşılaşılmamıştı, kentin yaşlıları böylesi bir hikâye duymamışlardı. Martıya gelince, onun da kentte başına tebelles olmaya kalktığu başka kimsenin olmayışı, şüpheleri söz konusu İskoçyalı üzerinde topluyordu. Ama, yemin billah diyordu adam, ne bu martıya, ne bir başkasına, ne de herhangi bir canlıya k t l ğu dokunmamıştı o güne dek.

Öyle görünüyordu ki, bu benzersiz ilişkinin kaynağında yatan bir sır varsa, ikisinin arasında ya da martının zihninde, belki de bilinçaltında kalacak, ortalığa d k lmeyecekti. Bir sır daha vardı tabii: Tuhaf ilişkileri ilelebet sürecek miydi, birinden biri ölesiye, yoksa gün gelecek, çekip gidecek miydi martı, tıpkı geldiğu gibi?

İkinci hayata, ruhun gövdeden gövdeye canlı türü ayırımı yapmaksızın yürüdüğüne inananların gözünde, ayrıca bir açıklama gerektirmeyecek  l de somut bir durumdu bu herhalde: Martı, İskoçyalının hayatından geçmiş, orada yaralanmış, haksızlığa  ğramış, ölünce martıya dönüşerek dönmüş, geri dönmüş biriydi kesinkes.

II

Birkaç hafta sonraydı, bir pazar günü, Place des Vosges'un köşesine denk gelen bir kahvede oturuyordum. Yirmibeş yıl öncesinin sessiz, gamlı, gizemli meydanından eser kalmamıştı nicedir; son yıllarda her türden dükkânın açıldığı, gezmenlerin saldırısına uğrayan bu eski krallık mekânı, özellikle de bütün kentin dinlendiği pazar günleri kepenk açtığı için mahşer yerine dönüyordu ya, o sıcak yaz gününde her renkten ve türden ziyaretçileri önümden akıp gidiyordu.

Birden, oturduğum köşenin biriki metre ilerisinde belirmişti. Epeydir berber görmemiş düz, kır saçlarını ıslatarak taramıştı, ensesinde kalın bir karavel buklesi oluşmuştu. Saçlarına ve yüz hatlarına bakılırsa, 60-65 yaşlarında olmalıydı. Füme, eski ama temiz bir takım elbise giymişti; kaba, siyah ayakkabıları göze çarpacak ölçüde büyüktü. Bir elinde, neyle doldurduğunu kestiremediğim, tıkabasa bir naylon torba vardı. Yüzü dikkatimi çekti hemen: Griye yatkın uçuk mavi gözlerinin altından tam olarak gülümseme sayılıp sayılamayacağını anlayamadığım bir ifade dönüp çarpıyordu ona bakan kişiye.

Orada, üçyolağzının stratejik bir noktasında durup ne

yaptığını anlamam vakit aldı. Naylon torbayı geçirdiği kolunu bükmüş, avucunu açmış, geçip giden insanlardan birkaç kuruş toplamaya çalışıyordu besbelli. Herhangi bir gariplik yoktu bu davranışında, kentin her köşesinde karşımıza çıktıkları için aldırılmaz olduğumuz berduşlardan biriydi işte.

Oysa bir gariplik göze çarpıyordu halinde. Yaklaştığı, sokulduğu her gezgin, bir anda elektrik çarpmışçasına geriye ya da yana fırlıyor, dönüp büyük bir şaşkınlıkla yüzüne baktıktan sonra kaçarcasına o noktadan uzaklaşıyordu. Anlamakta gecikmedim: Sağ elinin tırnaklarını uzatmıştı, iki parmağını üstüste getirerek bir tür gaga yaratıyor ve hava sıcak olduğu için hemen hepsi kısa kollu giysileri yeğlemiş, kollarını çıplak bırakmış gezginleri düpedüz gagalıyordu. Tırnakları temiz ve bakımlıydı, bir an aklımdan manikür yaptırtmış olabileceği düşüncesi geçtiğine göre, bu özellik belirgindi. Galatyan her gezgin, yarı şaşkın yarı öfkeli, dönüp saldırıyı gerçekleştirene baktığında belki bundan donakalıyor, tepki veremez hale geliyordu: Kılığın kıyafetiyle herhangi bir tiksinti duygusu uyandırmayan, yarattığı öfke ile acıma kutupları arasında insanı bocalatan bu yaşlı kaçığa sert bir tepki vermek kimsenin aklından geçmiyordu. Bir tek kahvenin garsonu uzaktan bir uyarıda bulunmakla yetinmiş, o da durduğu noktanın kahveye ait bir bölge olmadığını kibarca karşısındakine anımsatmıştı. Açık olan, oradan öylesine geçen biri değildi berduş, köşenin folklor kahramanıydı.

Uzun uzun seyrettim onu o gün. Yüzlerce insanı, kadının erkek, çocuk yaşlı, yerli yabancı ayrımı gözetmeksizin, peşpeşe galatyan. Bir kişi olsun çıkıp talebine karşılık vermedi bu süre içinde, avucu hep boş kaldı. Farkında mıydı:

Hiç kimse onun para istediğini algılamıyordu, algılayan olduysa, oluyorduysa bile, kendisini taciz eden birine başta bulunması doğrusu beklenemezdi.

Bir zaman sonra, onun gerçek amacının para toplamak olmadığını kavradım. Şüphesiz, toplamaya çalıştığı paraya gereksinimi vardı; ekmek peynir, sigara şarap alması için önemliydi bu. Gelgelelim, büyük olasılıkla eli boş dönüyordu sanırım evine, her gün: Gagaladığı insanların bir de ona para yardımında bulunmaları sözkonusu olamazdı. Neden, öyleyse, beklentisini karşılamasını olanaksızlaştıran bir üslûp benimsemişti? Bana öyle geldi ki, psikolojik motivasyonu ekonomik motivasyonunu çoktan bastırmış, ikinci plana itmişti: Herşeyden önce insanları galamak, hergün çok sayıda “müşteri”sini galamak birinci hedefi, doyum aracı haline gelmişti.

Oysa bunu öylece algıladığı söylenemezdi: Galamak üzere yaklaştığı insanlarla temasa geçmezden önce yüzüne yerleşen o yarı-gülümsemede başta bir zalimlik edâsı sezer olmuştum; baktıkça yanıldığımı gördüm: Dilediği iletişimi kuramamış; beklentisine hiç kimseden karşılık gelmemiş olmasının yarattığı bir acı ifadesiydi yüzüne yayılan.

Kalktım, alabora, oradan uzaklaştım.

III

Dönüp bakıyorum da, baştan beri, harflerim durmadan bu kesitin üzerinde toplanmışlar. "Saint-Lazare'lı Deli" den "Mecbursun!" a, "Yalvaç-lumpen" den "Smoking'li Berduş" a yıllar yılı suç mahallinden uzaklaşmamışım. Bu dikkatin kaynağına inecek, içimdeki 'ötekini ne zaman nerede olursa olsun hemen farkedenden'in çekirdek-gerekçelerini yorumlamaya kalkışacak değilim burada. Hem kalkışacak olsam neye yarar, tohuma yaklaşacağıma ondan uzaklaşacağım belki de. Şurası gerçek ama: Onları başkalarından önce sezer, görür, tanırım. Amsterdam'da yağmurlu bir yaz günü, bir kere daha onayladım o özelliğimi.

Kentin merkez-noktalarından birindeki Athenaum kitabevine uğramış, açlığımızı dindirmek için küçümen Spui Meydanı'nın karşı köşesindeki Café Luxembourg'a oturmuştuk Tül'le. Hemen gördüm onu. Bej, belden sıkma pardösüsüyle bakımsız bir Beckett. Servis ağırdu kahvede, yağmur durmak bilmiyordu, biriki saatimizi geçirdik orada. Kendi kendisine konuşarak, herkes yağmurda hızlandığında ritmini değiştirmeyerek volta atmayı sürdürdü. Başlangıçta, insanın aklına, buluşacağı kişiyi geciktiği için söylenerek bekleyen birini getiriyordu. Dikkat kesildikçe,

kimseyi bekliyor olamayacağı apaçık görülüyordu. Şundan şüphem yoktu: Aylar sonra Spui Meydanı'na gelsem, bir aşağı bir yukarı yürürken görecektim onu.

Kimseyi beklemediği doğru muydu gerçekten de? Sıradan bekleyişlerden farklıydı onunkisi; Godot'yu beklemekten de: Bende, buluşmaya yıllar önce gelmediği için Hayat'ın tekerlek dönüşünü ters çevirmiş bir sevgilinin imgesi o an harekete geçmişti.

Bir ara Athenaum'un köşesinde kayboldu, göz hizamızın dışına çıktı. Daha da hızlanmıştı yağmur. "Gitti galiba", dedi Tül. "Sözkonusu değil", dedim. Köşeden yeniden görüldü. Tepeme doğru bir martı süzüldü sandım.

IV

Topu topu birer hafta arayla karşılaştığım bu üç olayın zihnimde doğurduğu üçüz soru (bir vakitler insan mıydı o martı? Bir vakitler kuş olmuş olamaz mıydı o berduş? Godot yoksa güzel bir kadın mıydı?) sokaklarda yürüyordum, bir çocukluk arkadaşımı, neredeyse otuz yıldır görmediğim, Kanada'da bir üniversitede hocalık yaptığını duyduğum bir arkadaşımı anımsadım.

Abartılı bir disiplinin uygulandığı yatılı okulumuzda, pek çok öğrencide tikler, davranış bozuklukları belirmişti, onunkisi hayli alışılmadık bir tepki olduğu için hepimizin dikkatini çekmiş, sıkıntısını ona karşı kullanmaya başlamıştık:

Sınıfta, yemekhanede, avluda bir arkadaşı ona temas etmişse, diyelim ki konuşurken sağ eliyle sol omuzuna dokunmuşsa, herhalde farkedilmesin diye o anda bir karşılık vermiyordu bu efendi çocuk; bir bakıma kayda alıyordu karşısındakinin jestini, belli bir süre bekliyordu anlaşılan başka birşey düşünmeksizin, sonra harekete geçip kendisinden dakikalar önce uzaklaşmış partönerine yaklaşıyor, bir bahane uydurup onunla konuşmaya başlıyor, ne yapıp edip, simetrik yanıtını veriyor, sağ eliyle arkadaşının sol

omuzuna temas edince rahatlıyor, görevini yerine getirmiş birinin huzuruyla borç hanesini temizlemiş, sıfırlamış olarak işine gücüne dönüyordu.

Dizgenin böyle çalıştığını, yürüdüğünü hangimiz ilk farketmiş ve ötekileri uyarmıştı bilemiyorum, ama gün gelmiş, hepimiz, bu arkadaşımızın bir teması *aynen* karşısındakine *iade* etmeden zihnini başka bir konuda, uğraştırmaya yoğunlaştıramadığını anlamıştık. O yaşlar zalim yaşlardır, neredeyse hepimiz sıraya girmiş ve arkadaşımızı durmadan, ona nefes aldırmaksızın gagalamaya koyulmuştuk: Kimi önden, göğsünden; kimi arkasından, sırtından, ya da yandan, belinden dokunuyordu ve bütün bunları bir sıra içinde kayda alamayan, dolayısıyla iade etmesi olanaksızlaşan arkadaşımız telâş içinde sağa sola koşuşturuyordu. An gelip bu gagalamaların onu ezme eşiğine taşıması, o gün bugün belleğimden silemediğim bir sahne yarattıydı: Avlunun bir köşesine gitti ve orada çömelerek ağlamaya başladı. Aramızda, birkaç yıl sürecek güçlü dostluk ilişkisi o sahneden başladı.

Arkadaşlığımız koyulaştığında bile ona bu davranışının kökeninde yatan dürtüler hakkında soru sormaya kalkışmadım — dostluk, ne zaman ileri gidileceğini, hangi konularda sessiz kalınması gerektiğini öğreten koşullar içerir. Öte yandan, o soruyu yöneltecek olsam, bilmem herhangi bir yanıt alabilir miydim: Nedenlerini kendisinin de kestiremediği bir iç duruma ilişkin anlaşılan açıklaması yoktu zaten: Ben, neden ikidebir boğuk sesler çıkardığımı biliyor muydum o sıralar?

Sonradan da bilemedim. Bütün anlayabildiğim, beni geren, sıkboğaz eden bir ortama uyum sağlayamayan sinir sistemimde bir kaçak başgöstermişti. Zaman geçince, için-

de yaşadığımız sıkıdüzen atmosferine karşı, önüme çıkan bütün cezalandırma mekanizmalarına karşın diklenme yolunu seçince o boğuk sesleri çıkarmaz oldum. Arkadaşıma gelince, arızasının kimliğini değiştirmeyi başarmıştı: Ona dokunanlara karşılık vermiyordu artık; iki elinin parmak uçlarını buluşturarak, simetri kaygısını terketmeksin onlarla ya yakınındaki bir duvara ya da yere çömelip zemine temas ederek rahatlıyordu.

V

Ben ve arkadaşım, ötekiler ve berikiler, sonra düzel-
dik. Okulda, ailede, çevrede kimse üzerinde durmamıştı
arızalarımızın; oysa bütün sorunlarımızla iyi-kötü ilgile-
nilmişti: Beslenmemize, öğrenimimize, terbiyemize ya da
temizliğimize herkes bir ölçüde eğilmişti de, tek bir kul çı-
kıp ruhumuzun dibinden gövdemizin yüzüne vuran öz-
gün dili, lehçeyi, oradaki sözdizimsel bozukluğu görme-
ye, okumaya kalkışmamıştı.

Düzelme sözün gelişi: Herbirimiz okunaksızlaşma-
nın bir yolunu bulmuştuk besbelli. Ben, sonsuz bir belde-
nin harfler imparatoru olmaya kalkıştım. Arkadaşım, yer-
yüzünün uç uzaktaki noktalarından birinde yaşamayı ne-
den seçmişti? Öteki, hâlâ, tek tek seksen yıl öncesinin ga-
zete nüshalarını tarıyor, dibine çoktan vardığı bir araştır-
manın daha da dibine gitmek için kazıyordu. Berikine ge-
lince, yerkürenin altındaki hareketleri inceliyordu, aktarı-
lanlar doğruysa, çalışmaları yabancı uzmanlar tarafından
dikkatle izleniyordu.

Ailenin, çevrenin, topluluğun, toplumun içinde sağlı-
ğını yitirmeksizin yaşamak tansık, tansıklar ister. Daha ön-
ce dile getirdiğimi anımsıyorum: Cininizi karşınızdakinin-

kiyle denkleştirebilirseniz bir çift kurabilirsiniz. Ecinnileriniz dayanıklıysa, yaşarken biriki dostluk ilişkisi de kurabilirsiniz. Bundan ötesi benim gözümde hepten olanaksızdır: Gruptu, cemaattı, toplumdu — sahici insan ilişkisi doğmaz oralarda. Şüphesiz ütopyalar kurar çözeriz hepimiz, az ya da çok bel bağlarız onlara: Erewhon'dan Blanchot'nun Bataille'ın "negatif cemaat"ına demir atarız onlarda, sonra gelir yapayalnızlığımız bizi bulur.

İmdi, çöl keşiflerine sığınacak yer kalmadı artık. Herkes kendi kayboluşuna kalabalığın ortasında yer arıyor. Görebildiğim, tanık olabildiğim tek değişim, otuz yıl içinde, düzelmeye çalışmayanların sayısının belirgin biçimde arttığıdır. Çarkın dişlileri içine girmeyi yadsıyanlarla, yadsıyanlarda başladı o nüfus artışı, son yıllarda, sınıfsal ayırım yapmaksızın toplumsal işleyiş düzeninde kilit görevler üstlenen kişiler katına da bulaşır oldu. "Anti-Oedipe"den yeni âyetler mi indi? Bakacak, görmeye çalışacağız. Bizden sonrakiler daha da bakacaklar. Arızaların kural sayılacağı bir çağ başlamış neden olmasın?

VI

Tablonun sırtına, bir köşesine kumaşın, ince uçlu fırçasıyla “Sakatlar, işleriniz gani olsun” yazmış. Uzmanlar, sanat tarihçileri, yaşlı Brueghel’in yaşlılık döneminde gerçekleştirdiği bu ünlü tablonun bildirisi bağlamında yorumdan yoruma koşuyorlar. Belki de son bitirdiği yapıtı bu — tam bilinemiyor. Bir tür vasiyet sayılabilir mi? Yoksa, ressamın Hayat’tan çıkardığı ana sonuçla mı karşıkarsıyayız? Çağ simgelerinin, dolayımli anlatımın gözde olduğu bir çağ.

Beş kötürüm dilenci, tahta bacaklarının üzerinde, köy meydanını andıran bir yerden beş ayrı yöne doğru harekete geçiyorlar: Sanki oradan, yeryüzüne yayılacaklar. Giysileri, özellikle de şapkaları dikkat çekmiş öteden beri. Kralı, papazı, askeri, kentliyi, köylüyü taşıdıkları doğru mu? Düpedüz onlar mı, onlar gibi mi giyinmişler? Brueghel’in, toplumun her üyesi, her sınıf için bir dilenci temsilci yerleştirmiş olduğu tablosuna, mantıksız görünmüyor bana: Rastladığım berduşları gözümün önüne getiriyorum, herbirinin bir başka şey (yönetici, işadamı, tüccar, aydın şair, emekçi, toprak adamı) pekâlâ olabilecekken kaymayı seçtiklerini, kaymaya seçildiklerini farkediyorum. Sonra, aynı

işlemi ters yönde gerçekleştirmeyi deniyorum: Şapkalarıyla insanları seçiyorum gözümünden, tıpatıp yerine oturuyor herşey bu avuçiçi kadar (18x21 cm.) tabloda.

Ya altıncı kişi, diye sorulacaktır tabîî. Resmin sağ üst köşesindeki, sanat tarihinin “gizemli” olarak nitelemekle yetindiği, iki adım daha atınca tabloda çıkacak şahıs kim gerçekten de? Yalnızca arka plandan *geçip giden*, *geçip gitmeyi üstlenen* biri mi?

Elinde tuttuğu çanağı andıran nesneye bakılacak olursa: *Toplamış o.*

Burada, o toplayasıya dağınık duran birşeyleri toplamış — yanyana, biraraya getirmiş.

Nereden gelmiş olabileceğini kestiremiyoruz.

Nereye gittiğini de.

Ola ki, diyorum, tablonun arkasına, topladığı cümleyle yönelen,

cümlesini,

cümlemizi

içeren, taşıyan, ileten

kelîmdir.

Sonra, iki cümle arası, gene susuyorum.

Yaşı Brueghel, *Dilenciler*,

ANNEM GELİP BENİ ALACAK

Yadigâr

Geçenlerde bir toplantıda Raymondo d'Aronco'dan ve İstanbul'da yaptığı binalardan söz ediyorduk, bir türlü Barbaros caddesinden Yıldız'a doğru çıkarken sağdaki ilk sokakta yer alan türbenin adı aklıma gelmedi. Gece boyu, bir yandan konuştum, bir yandan da belleğimin kıvrımları arasında sıkışıp kalmış bu özel ismi çıkarmaya çalıştım. "Dilimin ucunda" olduğuna göre, gerçekten de kıvrımdan taştan bu ucu tutuyordum; gelgelelim "Zağanos" gibi tuhaf isimlerin arasından sıyrılıp gelmiyordu türbeye adı verilen saygın kişinin hayaleti. Toplantı bitti ve 22.00 sularında eve vardım. Apartmanın hemen yanındaki bakkalın ışıklarının hâlâ yandığını farkettim ve bir an duraklayarak birşey almam gerekip gerekmediğini düşündüm, kısa sürdü bu bocalama: Zihnim öylesine yorgundu ki bütün gün olup bitenlerle, oyalanmadan yukarı çıktım. Yemek sonrası, televizyonda iyi bir filim vardı, onu izledim ve yaklaşık 01.30 gibi yattım, hemen uyudum. Neden sonra şeytan dürtmüşçesine "zıp" diye uyandım, kalkıp bir sigara yak-tım, mutfaktan bir bardak beyaz şarap aldım, ışıkları yakmaksızın bir köşeye oturmamla kafamda ampul yandı: Şeyh Zâfir türbesiydi! Saata baktım: 4'ü 10 geçiyordu.

Ertesi gün, büroda, bir gece önceki toplantıya katılan arkadaşlardan biri uğradığında Semih Balcıoğlu'yla oturuyorduk. Ona "Şeyh Zâfir'miş" diye açıklamada bulundum, "Zağanos derken yaklaştımsın" dedi. Semih beye olanları aktardım. "Bana da oluyor sık sık", diye başladı: "Geçenlerde 'çerkes tavuğu'nu hatırlayamadım, ne âlâkaysa, durmadan aklıma 'bulgar hindisi' geliyordu". Kahkahaları koyverdik hepimiz. Daldan dala atladı sohbetimiz. Giderayak sordu Semih bey: "Sizin altınızdaki bakkalın dün gece soyulduğunu biliyor musun?". Hayır, bilmiyordum, çok şaşırdım. Gece, kapatmak üzereyken, eli silâhlı üç adam gelmiş, bakkalı bağlayıp soymuşlar. Belki de, ben eve döndüğüm an soyuluyordu. Semih beye, "Kendini Arayan Adam"ı görüp görmediğini sordum: Görmemişti.

"Kendini Arayan Adam"ı biriki yıl önce yurtdışında izlemiştim: Mike Nichols'un filmi, ana kişiyi Harrison Ford oynuyor. New York'un başarılı, zengin avukatlarından biri. Bir gece, partiden eve dönüyorlar, sigarasının kalmadığını fark ediyor, köşedeki markete gidiyor, dükkânda eli silâhlı genç bir adam olduğunu neden sonra anlıyor, soyguncu telâşlanıyor ve bir el ateş ediyor: Avukat başından yaralanıyor ve komaya giriyor, kendine geldiğinde hiçbir şeyi anımsayamıyor: Adını bile. Çok önemli bir filim değildi tabîi, ama bellek kaybı konusunda ilginç açılımlar getiriyordu.

Onu düşündüm: O gece pekâlâ bakkala girebilirdim. Pekâlâ soygun anına denk düşebilirdim. Ölebilir, yaralanabilirdim; başıma bir iş gelebilirdi. Kendimi bir ambulansla, "Şeyh Zâfir" diye sayıklarken kurdum ve güldüm. Oysa gülünecek birşey yoktu.

Hele bellekle, belleğimizle ilişkimiz göz önüne getirilecek olursa. Bilgisayar çağı öncesinde, kimbilir kaç ciltten oluşan ve telefon rehberlerini çağrıştıran dev bir kayıt deposu olarak görürdük belleği. İsim ve olay dizini yoktu üstelik: Ne kronolojik bir düzenden, ne de alfabetik esasa dayalı bir istiflemeyden söz edilebilirdi. Pek çok şeyin kayda girip girmediğini bile anımsayamazdık. Bir de, kayıta olduğunu bildiğimiz, bir türlü yüzeye tırmandıramadığımız bilgiler vardı “merkez”de. Herbirimizin kendi kayboluşları, kendi kayboluş üslûbu vardı bu bağlamda. Bilgisayar yaygınlaşınca, bir tek metaforlar değişti aslında: Rehber ciltlerinin yerini hard disc’ler almıştı.

Unutmak fiili her zaman garibime gitmiştir. Böyle bir fiilin öznesi olunabilir miydi? Unutmak istediklerini unutamadıkça, insanın bu fiile yönelik etkin bir çekim gerçekleştirmesi olası mıydı? Kimse, asla, gerçekte, “unutuyorum” dememişti, diyememişti. “Unuttum”, çok sık kullanılan bir çekimdi gerçi, ama “ben unuttum”, “bunu kendim yaptım” diyebilir miydi insan? Belli ki unutilan, unutulmuş oluyordu. Hem, unutmak fiili, kayıtlardan silmek anlamına gelmiyordu: Anımsamamak, anımsayamamak değildi ki unutmak, genellikle: Bir an için, belli bir süre için anımsamamaktı unutmak.

Beni burada asıl ilgilendiren, bellekteki kayboluş, en azından çok uzun bir süre için unutilan, anımsanamayan ayrıntılarla, zorlamaya karşın anımsanamayan ayrıntılar kaldı ki. Bir de, bununla çelişen bir düşünce-duygu karmaşası: Belleğimin kıvrımları arasında duran, dibe yakın yerde duran ya da örtünmese, derinliğe gitmese bile kullanmadığım, kullanma gereksinmesi duymadığım için orada bekleyen sonsuz bilgi birimi. Bakmayın, “boşyere”

olana övgü düzdüğüm: Biraz da umarsızlıktandır bu.

Yaşlanan beyin, tıkabasa dolu bellek, yer yer tıkanan kan dolaşımı ağı da tuhaf denklemler çıkarıyor ortaya: En yakınındakilerin isimlerini karıştıran, birkaç dakika arayla söylediklerini ilk kez söylüyormuşcasına tekrarlayan zihin de ürpertici.

Şeyh Zâfir olayını birkaç gün sonra Tahsin Yücel'e de anlattım. Genellikle yaptığı budur Tahsin beyin: Dinler, kısaca bir süre bekler, siz olağan birşey söyleyecek, sizi onaylayacak bir cümle kurmakla yetinecek sanırsınız, bambaşka bir boyut getirir: "Bir de unutamamak var" dedi: "Unutulamayan şey çok zalim olabiliyor".

Gece eve dönerken, bu kez Tahsin Yücel'in sözleriyle doluydum. "Kırkpâre"ye aldığım "Unutmak" başlıklı kısa metnimi yazdığımda, bir o kadar da "Unutmamak" fiilini işlediğimin farkındaydım gerçi, gene de, *unutulamayan*'ın zalimliği, etkin oluşu, kendini zorla kabul ettirişi üzerinde kafa yormamıştım. Belki de anımsamanın, ansımanın dümen suyunda ondan yol alıyorduk: Belleğin tuttuğu, silmeye yanaşmadığı, ikidebir yüzeye vurduğu her birimi kendi istemimizle anımsadığımıza olan inancımızı güçlü kılmak için didinip duruyorduk.

Önce edebiyat adamını kurcalamıştı unutuş, unutulmuş, ansıma, anımsama. Gelgelelim, dilde bütün ayırtılarına kavuşamamıştı kavramlar. *Reminiscence*'a ilişkin benim rastlayabildiğim ilk tanım denemesi Reşat Nuri Darago'nunkiydi: Şuursuz olarak hatırlama. Peki, bilinçli olarak akılda, hatırdaki, bellekte tutmakla bilinçsiz olarak tutmak arasındaki farkı hangi fiillerle, sözcüklerle karşılayabilirdik? Bile isteye unutmak, unutma çabası vermekle, farkında olmaksızın unutmak arasındaki ayrımı nasıl vur-

gulamalıydık? Önce edebiyat adamını, ama, sonra da ruh-bilimciyi, filozofu uğraştırmıştı bu sorular, benzerleri: Pro-ust'la Freud, Bergson'la Tanpınar arası gidip gelen bir dizi soru, bir dizi yanıt denemesi doğmuş, büyümüşü.

Çok gerilere gidecek değilim sözlüklerde. TDK'nın 1956'da yayımladığı "Türkçede Yakın Anlamalı Kelimeler Sözlüğü — bir deneme"yi hazırlayanlar arasında Ataç da yer alıyor. Hatırlamak, hatırına gelmek (ve: aklına gel-mek), hatırında kalmak, hatırından çıkmak, hatırında ol-mak ya da tutmak var da bu sözlükte, Ataç'ın 1950'de kul-landığı ansılamak, 1955'de kullandığı ansımak yok. 1974'de TDK'nın 6. basımını yaptığı Türkçe Sözlük'te ansı-ma, ansımak, ansıtmak, hatta ansınmak ile karşılaşılıyor, buna karşılık anımsama'nın yerinde yeller esiyor. Aynı yıl basılan Ruhbilim Terimleri sözlüğünde TDK anımsama'yı yeğliyor oysa: Ansıma devredışı kalmış bu kez de.

Nicedir düşünüyorum: Şuursuzca hatırlamayı anım-sama; bilerek isteyerek, seçerek davranarak hatırlamayı ansıma ile karşılamayı denemek bir çözüm getiremez mi? Hafızada, hatıra(lar)da nedensiz kayboluşlarla nedensiz belirişlerin oluşma denklemlerini daha rahat kurabilmek için belki de İskender kılıcı kullanmak en iyisi.

Yadigâr olsun.

Saadet Hala

Fikriye teyze 1909'da Eskişehir'de doğdu. Annesinden ondört yaş küçüktü. Onbir çocuk daha doğurdu annesi, bunlardan beşi yaşadı. Kocasını öldüğünde otuzaltı yaşındaydı, çocukların bakımını Fikriye teyzeye bırakarak Eczane'nin başına geçti. Bu durum, ikinci anne konumunu kazanan Fikriye teyzenin evlenmesini, dönemin alışkanlıklarına göre hayli geciktirdi. Talât beyle evlenip İçbilen apartmanına yerleştğinde yaşı otuzu geçmişti.

Talât bey iç hastalıkları mütehassısıydı, İçbilen apartmanının yanıbaşındaki Devlet Hastanesinin baş hekimi olarak çalışıyordu. Evlendiklerinde, Talât beyin yaşlı annesi ve hiç evlenmemiş, huysuz kızkardeşi Saadet'le aynı daireye yerleştiler. İki erkek çocukları oldu. Yaşlı anneye huysuz görünce Fikriye teyzeye hayatı zehir ettiler. Talât bey çok yaşamadı, hekim olmasına karşın bir ilâca alerjisi olduğunu anlamadı, kendi kendine iğne yaptı ve öldü. Fikriye teyzeyle sekiz yıldır evliydim, ona dört katlı, yedi daireli bir apartmanla dul maaşı bıraktı.

Fikriye teyze, ilk iş, yaşlı anneye huysuz kızkardeşi kendi dairesinden çıkartarak apartmanın girişindeki karanlık, arkadan hapisanenin morguna bakan daireye yer-

leştirdi. İki çocuğunu yetiştirmeyi sürdürdü. Bir daha evlenmeyi aklından geçirmedi. Kayınvalidesini ve grmcesini apartmana girip çıkarken görmekle yetindi. Karşılıklı nefretlerini soğutmaksızın, tek tük kıızışma dışında pek de bytmeksizin, bir tür mesafeli birlikteliği sürdürdüler.

Ben, İbilen apartmanına kendi kendime gitmeye başladığımda Fikriye teyze ve Saadet hala elli yaş sınırını geçmişlerdi. Yaşlı teyze seksenine dayanmıştı ve hızla bunuyordu. Arnavutluk gmeniydi. Beni hergrşnde, bariz bir şiveyle kızına sorardı: "Saadet, kim bu ocuk?". Saadet hala, her seferinde, aynı yapmacık kıızgınlıkla, "Leman'ın oğlu bu, anne!" diye ona ıkışırdı. Anlamış gibi yapar, nefret ettiği gelininin kıızkardeşini sorar, on dakika sonra yeniden "Saadet, kim bu ocuk?" diye sorar, kızından azarı işitir, gözleri gündüz hep açık bıraktıkları daire kapısıyla apartmanın giriş kapısı arasındaki aydınlık, tuhaf kokulu taş koridorun boşluğuna dikilir, Arnavutça konuşmaya koyulurdu. Noktasız virglsz, kemiksiz eklemsiz bir syleniyi andırırdı sözleri. Arasıra yanıtlardı onu Saadet hala, bana hep annesine öfkeliydi gibi gelirdi. Yanıtının ardından dönüp açıklamalar yapardı genellikle: Yaşlı kadın artık hep Arnavutluk'taki evlerinden, yaşamlarından anı keşitleri içinde yaşıyordu.

Yaşlı kadının anneannemin ablası olduğunu, Fikriye teyzeyle Talât beyin akraba evliliği yaptıklarını çok sonra öğrendim. Talât beyin doğru dürüst bir tıp öğrenimi görmesi için hem annesi, hem kıızkardeşi seferber olmuşlar, Saadet hala ondan evlenememiş. Biriki kısmeti ıkıtığı söylenirdi gerçi, ama benim tanıdığım Saadet hala fırça salı, kalın kaşlı, kemer burunlu, hafif kamburumsu bir kadındı, bu rivayete inanmakta güçlük çekerdim.

Yaşlı teyzeyi son gördüğümde yatalak düşmüştü. İstanbul'dan, bir okul tatili için gelmiş, apartmana gittiğimde daire kapısını kapalı görmüştüm. Saadet hala sürekli ağlıyormuş. Ağabeyinin okumasını sağlamak için kendi hayatını çarçur etmesine yol açan annesinin ölümünün eşiğine gelmesi onda dipsiz bir terkedilmişlik duygusu mu yaratmıştı?

Yaşlı teyze son günlerini hepten sayıklayarak geçirdi. Söylediklerinin anlamına artık Saadet hala da yetişemiyordu. Bir tek kendisinin anlayabileceği, söylediklerini duyamayacak, dinleyemeyecek ölçüde bilinci kopmuş olduğuna göre kimsenin anlayamayacağı bir dil konuşmuş olmalıydı. Ben İstanbul'a döndüğümde ölmüş.

Aylar geçti. Saadet halayı gördüm, İçbilen apartmanından çıkarken. Duvar dibinden yürüyen, tıpkı yolunu yitirmiş ve kendisini büsbütün savunmasız hisseden bir fare canlandı zihnimde. Benimle karşılaştığında ne yapacağını tam kestirememişti. İnsanların gözüne bakamaz, onlara dokunamaz, yakınlaşmayı istemeksizin, kendiliğinden kendisine yasaklamış biriydi. Durmadan yıkanır-mış.

Fikriye teyze oğullarını yetiştirirken zorlandı. Büyük oğlu Yüksel sevecen, sıcak, dışadönük bir haytaydı. Kendi savruluşunu yaşamayı seçti, bildi. Ankara'ya gidip Hukuk'ta okumaya, öğrenci hareketlerine katılmaya, siyasete niyetlendi. Öyle de oldu. Fikriye teyzenin asıl zaafı küçük oğlu Rauf'a kaymıştı. Yanılmıyorsam, onu Talât beye, Talât beyin içekapanık, melankolik dünyasının uzantısına yakıştırıyordu. Rauf, liseyi bitirip Eczacılık okuluna gitmek istediğinde, anne-oğul Eskişehir'den İstanbul'a köprü kur-dular. İhlamur'da bir apartmanın yedi kat dibinde, Saadet

halaninkini andıran bir daire kiraladılar. İçbilen'deki evini kapatmadı Fikriye teyze, sık sık oraya döndü yılların içinden geçerken.

Öğrenimi uzun sürdü Rauf'un, güç belâ bitirdi Eczacılık okulunu. Hiçbir zaman eczane açmadı. Önce banyo malzemeleri satan bir dükkânı oldu, sonra da Borsa işlerine yöneldi. Uzun öğrenciliğinin onu alıştırdığı İstanbul'a yerleşti, Nişantaşı'ndan iyi bir ailenin kızıyla evlenerek. Fikriye teyze, hayatını İstanbul'la Eskişehir arasında bölerek, gitgide İstanbul'da daha fazla zaman geçirerek sürdürür oldu. Saadet halayı sordum bir gün, "iyi" dedi.

Yaşlılık, torun sevgisi, Eskişehir'de tanıdık kalmaması Fikriye teyzeyi sonunda toptan İstanbul'a çekti. Yüksel'in ve Rauf'un ekonomik sıkıntılarının Türkiye'ninkilere koşut gelişmesi, onu İçbilen apartmanını satışa çıkarmaya zorladı. Apartman boşaltıldı. Yarım yüzyıl sonra, Fikriye teyzeyle Saadet hala küçük Moda'da izbe bir dairede yeniden birlikte oturmaya başladılar. Saadet hala, müzmin yaşamının son bölümüne iyiden iyiye yitmeye yüz tutmuş bir bilinçle geçti: Anımsayamıyor, yanlış anımsıyor, konuşmuyor, konuştuğunda ne dediği her zaman anlaşılmıyordu. Gene de, Fikriye teyzeyle aralarındaki didişme sürüp gidiyordu. Biri seksendört, ötekisi seksenbeş yaşındaydı. Bir kez daha birlikte olmaları mümkün olmadı. Annesinin isteğine uyarak, Rauf, Saadet halayı Maltepe'de bir huzur evine kaldırdı.

Saadet hala, orada, iyice kavruldu. Yatağını pisletmeye başladı. Çamaşırları çalındığı için, bir battaniyenin altında yarıçıplak, büzüşmüş, titreyerek yatıyordu. Yanındaki yatakta yatan kadına, "beni buradan alacaklar" diyor-du: "Annem gelip beni alacak".

Kara Kutu

“Yâdigâr”ı yazalı üç, “Saadet Hala”yı yazalı iki yıl olmuş olmalı — yanılmıyorsam. O metinleri *öylesine* yazmış-tım: İçimden geldiği için. İki ucu açık, açıkta kalmış bir yazma biçimi sözkonusuydu orada. Nereden geldiğimi bilmiyordum pek oraya; nereye gideceğimi açıkcası düşünmemiştim. “Yâdigâr” bittiğinde, hiç bir bütünün -henüz- parçası olmadığını kavramıştım gerçi; belli belirsiz anladığım, önümde bir yolun açıldığı, en azından açılabilceğiydi.

“Saadet hala”nın kıvılcımı, “olay”ın kendisinden, bu yaşlı ve kimsesiz kadının sözümona ‘huzurevi’ adı verilen, bende kesinkes bir ‘konsantrasyon kampı’ çağrışımı yaratan bir *geçiş mekânı*’na itilmesinden çıkagelmişti. Metni yazdıktan birkaç ay sonra öldü Saadet hala. Kimbilir kaçınıcı kez, “yaşamöyküsel kesitler”in etrafında dolaştığım bir dönemdi; metni katlayıp o defterin içine koydudum.

“Yaşamöyküsel Kesitler”in ilk bölümünde yazdıklarım, bu iki metnin bir bakıma o güzergâhın ön denemeleri

olarak çıktıklarını, çıkageldiklerini düşündürüyor ister istemez:

“Anımsamak, ayrı. Anımsamaya çalışmak, ürkünç. Arkamızda kalan her gün bir takvim yaprağıysa, eğretilmeden çok düpedüz gerçek bu, üstüste ne çok yaprak birikmiş: Yaklaşık onaltı bin gün, üçyüzdoksan bin saat, yirmidört milyon dakika.

“Anımsamaya çalışmayı asıl güçleştiren, onların gerçekte üstüste birikmiş olmaları: İççe, darmadağın, geçmiş, birbirilerine karışmış, biri öbürünü, öbürlerini silmese bile ezmiş, gölgede bırakmış. Yaşamöyküsü yazmak, yaşamöyküsel kesitleri hedefe almak onları sıraya koymak, bir tür sıralama işini zorlamak demek. Gerçek tam nedir bilmiyorum gerçi, gene de burada payının az olduğunu, olacağını kavriyorum. Elimde kimi noktalar var, o noktaları tuttuğumu sanıyorum, aralarını dolduruyorum: Noktaların arasını doldurduğumuzda, *doğru* sırasıyla katettiğinizde figür ortaya çıkacak. (...)

“Zaman’ın yarattığı mesafeyi aşmak elde mi? Kafatasının içinde bir merkez tutuyor, araya ya da ikidebir, zorla ya da güzellikle yüzeye vuruyor an’ı, bir dizi an’ı, bir de başka bir merkez var: Onun işi unutmak. Silme işlemi hakkında hâlâ pek birşey bilmiyoruz. Ruhçözümcüleri anlıyorum, saygıyla, daha çok da bir tür sevecenlikle karşılıyorum, kıvrımların arasından, kalmış olduklarını düşündükleri iplere, uçlara yönelişlerini. Gene de unutmak iyidir, diyorum: O olmadan nasıl anımsayabilir, hatta nasıl yaşayabilirdik: Hiçbir şeyi unutmayacak bir beyin, zaten katlanılması güç olan hayatımıza bir direnme olanaksızlığı yüklemeydi?”*

* *Work in progress*

Belki de, bir vakitler önerdiğim *alinyazmak* fiili gibi, anımsamak ve anı yazmak arasını dolduracak özel bir bileşik fiil aramalıyım: Anıyazmak, anımsayazmak türünden, şimdilik sözlüklerde bulunamayan bir fiil.

Saadet hala öldü, Fikriye teyze yaşıyor. 87 yaşındaki bu kadın, hiç barışık olamadığı sonrasız komşusunu yitirince onun yazgısını tekrarladı: Kimseyi tanımıyor artık, onunla yaşayan hemşirenin aktardığına bakılırsa, bir anda dipsiz bir heyecan ve tedirginlik kaplıyormuş yüzünü, “çocuklar karda kayboldular” diye ağlamaya koyuluyormuş. Annem, ablasının 1937 kışını anımsadığı kanısında. Bir anımsama değil burada karşılaştığımız oysa: Fikriye teyze, 1998 yılı şubat ayında 1937 kışını yaşıyor. Beynindeki elektrik akışı, gerideki bir sinir eksenine ait nöronlar arasındaki bağlantıları kurabiliyor yalnızca; Fikriye teyze, yarım saat önce gördüğü 53 yaşındaki oğlunu, yarım saat sonra gördüğünde tanıyamıyor: Çünkü anımsayamıyor.

Beyin üzerinde çalışan uzmanlar, mekanizmada oluşan işleyiş mekanizmasına ait arızaları büyük bir kentin trafik akışına benzetiyorlar. İstanbul’da, köprülerden birinin kapatılması, biriki ana arterin kapatılması nasıl genel bir tıkanıklığa yol açıyorsa, sistemlerden birinin bozulması öyle herşeyi etkileyebiliyor.

Herşeyin etkilenebilmesi, bütün sistemin çökmesi anlamına gelmiyor buna karşılık. Org ustası Jean Langlais, bir damar tıkanıklığı sonucu tek satır yazı yazamaz ve okuyamaz hale gelmesine karşın beste yapmayı sürdürmüş örneğin. Aphasie (sözyitimi) başka, amusie (ezgiyitimi) başka. Maurice Ravel, bir dostuna itiraf etmiş, hastalığı ilerlediğinde: “Jeanne d’Arc’ımı asla kağıda düşemeyeceğim. Bu opera kafamda, onu duyuyorum, ama onu asla

yazamayacağım. Bitti artık, bir daha müziğimi yazamam ben.” Bir önceki bestesinin özgün partiyonlarını gören yakın dostlarından biri, onun başka biri tarafından yazıldığını sanmıştı. Konu üzerinde çalışan Justine Sergeant, Ravel’in hastalığının besteciyi bir müzikseverin durumuna indirgediğini belirtiyor: Bir bestecinin teknik donanımı beyninden silinmiştir.**

Anımsamak, anımsamamak, anımsayamamak.
İstmeden - ister istemez - anımsamak.

Anımsayamaz hale gelmek: Anımsamayı, (giderek) anlamayı istememek.

Karşı kutupta: Anımsamak istemediğini anımsamaya çağrılmak, itilmek, hatta zorlanmak.

Bu denklemler bireylere özgü değil bir tek. Toplulukların, cemaatların, toplumların, yerkürenin *Bellek* konusunda köklü sorunlar yaşadığını görmek, anlamak gerekiyor.

Bu karmaşık süreç, birey-topluluk bağlantılarında elden avuçtan sızıyıyor önce. Organik olmanın ötesinde, etik ve politik içeriklerinde cıva gerçekliğini gelip dayıyor sonra.

Bir de “Tarih”ten, “Tarih bilgisi”nden ya da “Tarih Bilimi”nden söz ediyoruz! Yazılı tarih, sözlü tarih bize Belleğin istemediği, silmediği, kendi kendine silmediği şeyleri şimdilik iade edemiyor. Bunu gerçekleştirebilmesi için önce *kara kutu*’nun gizlerini sökecek adımların hızlanması gerekecek.

Gene de, insan beyninin keşfi, kolektif beynin fethini sağlayabilecek mi, bilmiyoruz.

** Bu bilgiler, Eric Fottorino’nun, *Le Monde* gazetesinde dört gün boyunca yayımlanan dev soruşturmasından alınmıştır: “Beynin Merkezine Yolculuk”, 3-4-5-6 Şubat 1998.

KORKU-LUK

Neşet Günel, *Korkuluk IX*, 1988.

Neşet Günal'ın dizi resmi "Korkuluk"ların IX.'uncusu karşında duruyor. Ötekilerden farklı olarak ıssız, insansız bir resim bu, tek kahramanı -büyük baş hayvan kafataslarından oluşan ikincil korkuluklar sayılmayacak olursa- haç gibi gerilmiş sopa-gövdesine biri boynundan sarkan beyaz, öteki kollarını da kaplayan boz sarı çaputlar giydirilmiş, çalı çırpıyla saçlandırılmış bir ana korkuluk. Etrafını sararmış otlar, devedikenleri, taşlar sarmış olduğuna göre nice-
 dir terkedilmiş bir ekin alanında kalakalmış da olabilir, bize sunulan görüş açısının özelliği nedeniyle göremediğimiz bir tarlanın eşiğinde, sınırında bekliyor da olabilir. Tipik, özenle hazırlanmış bir korkuluk; Andrew Whyte'ın bir resminden tanıdığımız, ucuna bez parçası bağlanmış bodur bir sopanın yere saplanmasıyla oluşturulmuş korkuluktan bu özelliğiyle hemen ayrılıyor: Bazı kültürlerde, toprak işlemenin derin önem taşıdığı coğrafyalarda korkulukların düpedüz birer sanat yapıtı gibi işlendiğini, yapıldığını biliyoruz. Onların bizi korkutmak için değil, korkularımızın, somut bir korkunun kaynağından korumak için tasarlandıklarını da biliyoruz: Yaşam çarkını döndürecek ekinin, bizim birer dublörümüz sayılabilecek, bizim bir tür çoğaltılmış halimizi (röprodüksiyonumuzu) simgeleyen, bizgibileştirilmiş bekçileri. Demek ki, görünüşümüz, görünmemiz bazı başka canlıları ürkütüyor, onların bizi ürkütmesi, ürkütüyor olması ile düzorantılı bir gerçeklik. Garip bir nesne, fetiş, totem gene de korkuluk: İnsanı ürkütmese, korkutmasa bile ürperttiği kesin. Ötekini korkutmak istediğimiz an kendimiz de korkuyla içiçe olmaya başlıyoruz.

Yedi bin penguenin esrarengiz ölümü

SYDNEY (Ajanslar)-Çoğu yavru 7 binden fazla penguen, Avusturalya'nın güneyindeki ıssız bir adada bilinmeyen bir nedenle paniğe kapıldı ve birbirlerini ezerek öldü. Makari Adası'nda iki hafta önce meydana geldiği anlaşılan "trajedi"nin sebebi henüz anlaşılamadı.

Doğa bilimciler, daha önce böyle bir davranış biçimiyle karşılaşmadıklarını, binlerce penguenin telef olmasına yolaçan paniğin nasıl çıktığını anlayamadıklarını açıkladılar. Penguenlerin kaçarken boyunlarının kırılması sonucu can verdikleri belirlendi.

Bir yetkili, "Stadyumda panik çıktığında insanlar nasıl dar kapılarda birbirlerini ezerse, adadaki penguenler de kayalıkların dar kısımlarında sıkışıp üstüste ölmüş-

ler" dedi. Bölgede sık sık yer sarsıntısı olduğu, ancak penguenlerin paniğe kapıldığı sırada herhangi bir sismik hareketin meydana gelmediği belirtildi. Alçaktan uçan bir nakliye uçağının penguenleri korkutma olasılığının da araştırıldığı ve o sırada ada yakınlarında herhangi bir uçağın uçmadığı anlaşıldı.

Yaz aylarında üreme bölgesi olarak bu adayı seçen uzun gagalı, gümüşü gri ve beyaz renkli "kral" penguenlerin yetişkinlerinin bir metre boyunda ve kafalarında turuncu ve siyah tüyler bulunuyor. Nüfusları bazı aylarda 250 bini bulan penguenlerin ölüm sebebinin "şiddetlilik" doğal nedenlere bağlandığı, vahşi bir kedi ya da leopar fokun, penguenlere saldırarak ürettüğü sanılıyor.

Bu metnin çıkış noktasında iki gazete haberi var. İlki, 1990 yılının Haziran ayının sonlarına denk gelen, Sydney kaynaklı bir haber, metni biraz kısaltarak alıyorum:

“Çoğu yavru 7 binden fazla penguen, Avustralya’nın güneyindeki ıssız bir adada bilinmeyen bir nedenle paniğe kapıldı ve birbirlerini ezerek öldü. Makari adasında iki hafta önce meydana geldiği anlaşılan “trajedi”nin sebebi henüz anlaşılamadı.

Doğabilimciler, daha önce böyle bir davranış biçimiyle karşılaşmadıklarını, binlerce penguenin telef olmasına yol açan paniğin nasıl çıktığını anlayamadıklarını açıkladılar. Penguenlerin kaçarken boyunlarının kırılması sonucu can verdikleri belirlendi.

Bir yetkili, ‘Stadyumda panik çıktığında insanlar nasıl dar kapılarda birbirlerini ezerlerse, adadaki penguenler de kayalıkların dar kısımlarında sıkışıp üstüste ölmüşler’ dedi. Bölgede sık sık yer sarsıntısı olduğu, ancak penguenlerin paniğe kapıldığı sırada herhangi bir sismik hareketin meydana gelmediği belirtildi. Alçaktan uçan bir nakliye uçağının penguenleri korkutma olasılığının da araştırıldığı ve o sırada ada yakınlarında herhangi bir uçağın uçmadığı anlaşıldı”.

Uzunca bir süre haberin arkasını kovaladığımı, herhangi bir ek boyut ile karşılaşmadığımı eklemek isterim: Gerekçelerine daha fazla ışık tutulamayan bu olay üzerinde büyük olasılıkla çalışan araştırmacılar olsa gerektir.

İlk haberle ikincisi arasında, bir haftadan daha az bir süre var: 2 Temmuz 1990 günü olanlara, haklı nedenlerle, geniş yer açtı basın. Haber metninden iki paragraf almakla yetineceğim:

“Suudi Arabistan’da hac farizesini yerine getirmek için Mekke’den Mina’ya “şeytan taşlamaya” gidenlerle dönen grupların El Mueysem tüneline sıkışmalarıyla meydana gelen faciada ölen 1426 kişiden 550’sinin Türk olduğu bildirildi. 2 Temmuz sabahı yaşanan facianın, yaklaşık 2 kilometre uzunluğundaki tünelde karşılaşan grupların, çıkan panikte birbirilerini ezmelerinden ve havalandırma sisteminin arızalanmasıyla oluşan oksijen yetersizliğinden kaynaklandığı kaydedildi.

Anadolu Ajansının haberine göre, bir görgü tanığı, 1426 kişinin ölümüyle sonuçlanan Mina faciasını şöyle anlattı: Çok kalabalıktı. Çok sıkıştık. Çok terledik. Adeta kargaların birbiriyle geçiyordu. Nefes alamadık, tükenedik. Dışarıya ölümlerin üzerinden kayarak çırılçıplak çıkmışım. Vuran vurana, kıran kırana, can derdinde kapıya çıktığımda, bayılmışım. İki buçuk saat sonra kendime geldim. Bana suni teneffüsler yaptırmışlar. Merdivenlerde cesetler doluydu”.

İlkinin tersine, doğal olarak, bu olayın yankıları sürüp gitti. Mina’daki yetkililerin gereken önlemleri almadığı anlaşıldı. Yaşanan paniğin *süreci* üzerinde pek birşey yazılmadı, tanıkların ifadelerinden sızan bilgiler bir yana konulacak olursa. Olay soğudu, dosya kapandı.

Boccacio, *Soylu Beyler Hanımlar Kitabı*, XV. yüzyıl.

Kitle üzerinde çalışırken, Elias Canetti, bulaşıcılığın kolektif boyutu üzerinde durur: Korku *sirayet* eden bir duygudur. Kıvılcımın gerekçesini, ilk noktasını ya da anını, kısacası kaynağını sonradan kestirmek olanaksızlaşsa bile, sıçradığını, hem de inanılması güç bir hızla sıçradığını biliriz. Kolektif korkunun yayılma mantığını, geçen yüzyılda, bir gece içinde bütün bir mahalleyi yutan yangınlarınkine benzetiyorum ben: Yangın başladığında, oldukça uzaktaki bir sokağın sakinleri önce *anlamazlar*, çıkıp seyrederlermiş. Evler, köşkler, konaklar ahşap; yangının merkezinde koyulaşan ateşin kızgın birer fitile dönüştürdüğü çiviler, belli bir noktadan sonra kor haline gelir, mermi ya da fişek gibi hızla yerlerinden fırlayarak ilerideki evlerin çatılarında yangının tazelenmesini sağlarlarmış. Panik durumunda *sûrat* daha belirgin elbette, duygu kıvılcımı elektrik akımı kadar hızlı geçiyor kitlenin bireyleri arasından: Kolektivite düşünmüyor artık, bilinciyle denetlemediği bir hareket silsilesi başlatıyor, daha doğrusu başlamış hareket zincirine katılıyor, eklemleniyor. Ece Ayhan'ın "kuşlar çarpışmaz" saptamasına dönüyorum: İnsanlar çarpışırlar. Hele korku akıllarını *almışsa*. Aklın baştan gitmesi, penguenle hacıyı özdeşleştirir. Akıl yürütemeyecek hale gelen, güdüsüne kapılır, o kadar ki, "Tanrı verdi, Tanrı alır" diye düşünmesini en çok gerektiren durumdayken bile kendini yitirir: Artık insan olma sınırından taşmıştır. Paniğin, panik anında, hiçbir çaresi yoktur: Bulaşan korkunun gerçekte *bize ait* olup-olmadığı belli midir?

Kuzey Okulu. Kiyamet, ?

Ne kadarı bizimdir, bize aittir Korku'muzun, korkularımızın, bunu da tamıtamına bilemiyoruz *henüz*. Paniğe kapılmak, korkunun ortak bölgesine adım atmak, oraya geçmektir. Ürkü selindekilerin hepsi tehlikeyle yüzyüze gelmez, tanışmadığı bir tehlikeyle karşılaşmış olanların saflarında buluverir kendini: Korkulası "birşey" olmuştur, öteki'nin korkusundan anlaşılır bu, korkunun kaynağı besbelli yakındadır, harekete geçmiştir. "Birşey" olacağından, olma olasılığından korkan kişi "korkuyorum" cümleciğini kurabilir, "çok korkuyorum" diye pekiştirebilir de, panik başladığında bu fiili çekmez olur, kişisel korkunun *dondurucu* yanına karşılık kitlesel korku harekete (ya da düpedüz, korkudan kendinden) geçmeyi kaçınılmazlaştırır. Vargı: Kişi, kendi korkusuyla ortak korkudan pay alma durumu arasında farklı aidiyet konumları içine düşer. Korku tutkusundan söz eden Hobbes'u, onun yaklaşımını sürdüren Barthes'ı, Karasu'yu; korkusunu aramaya çıkmaktan söz eden Ernst Bloch'u düşünüyorum: Toplu-korku'da bu öğelerden eser yoktur. Korkunun haz cephesi, onun kişiselleşmesiyle orantılı bir varlık gösterir: Korkuyla, korkumla bir ölçüde olsun oynamayı, oynaşmayı başarabilmem için bana zaman, zamanlar gerekir: Korkuyu daha geniş bir zaman dilimine, daha doğrusu hayatıma yaymayı öğrenmeliyim önce. Onunla başedebilmem için mi, hayır, onunla birlikte yaşamayı bilmem için. Öyleyse, bir yaştan sonra, korkuyu korkularımda bölmeli, ayrıştırmalı, *blok* halinden olabildiğince uzaklaştırmayı denemeliyim. Bir yandan da olanaksız bu: Korkuyu bölmek yapay davranış, onun *kesinkes* tümel olduğu açık.

Charles Le Brun, *Ruh Tutkularının İfadeleri*, 1670.

“Adamın biri korkuyu aramaya uzaklara gitmiş” di-yordu Bloch ve ekliyordu: “Artık öylesine yakına geldi ki korkularımız, onların yerine Umud’u arama vaktidir”.

Yaşadığımız Hayat, safları çeşitlenen ve sıklaşan toplumsal yaşam hem arttırdı korkularımızın sayısını, hem de herbirimizi farklı korkulara böldü, bölüştürdü. Gerçek-te tek bir Korku’muz olduğunu göremez olduk.

Araştırmacılar, kırdaki köyde statikliğini koruyan bâtil ve korku kaynaklarının, sanayi toplumu metropollerinde hesaplanmaz ölçüde hız kazandığını gösteriyor. Parçalanmış korkuyu, parçalanarak bir konu ya da nesne üzerinde yoğunlaştırılan korkuyu sınırlandırmak güç: Amerikan psikiyatrları, agorafobi ya da klostrofobi, asansör ya da yılan korkusu gibi yaygın olmayan 6500 fobi türü saptamışlardır, aralarında sebze (lathanophobie), araba (amaxophobie), bir masada 13 kişi oturma (triskaiderkaphobie), gibi ender rastlananlar olsa bile, görkemli listedir. Daniel Sibony, bu insanları birer kahraman sayıyor: Bütün korkularını bir obje’de toplayabildikleri için. Bu, Öteki’ni toplama eğilimi, ruhçözümçüye göre: “Elden kayıp giden herşeyi kendinde yeniden toplamak üzere Öteki’ne yüklemek”.

Bunca korku biçimi karşısında, bir o kadar korku-luk biçimi yok oysa. Kişi korkusuyla ortak yaşamının yolunu bulamadığında, depresyon, alkole başvuru, *hastalık* ağır basıyor: Herşeyden kopuş.

Korkunun tek umarı mı korkuluk?

Yaşlı Brueghel. *Medüza Başı* (ayrıntı). 1596-98

Bu sorunun karşılığına ulaşmanın güçlüğü, giderek olanaksızlığı apaçık karşımıza dikiliyor, ona baktığımız, dimdik baktığımız an.

Korkumuz gerçekten de uzaktır, uzaktadır bize: İçimizde, en içimizde bir yerde durur, örtünür, harekete geçer. Dilediği an tırmanır ve ulaşır merkeze, dilediğimizde kaynağına inemeyiz.

Le Camus, İngiliz Kralı I. Jack'ın amansız kılıç korkusunun, annesi Marie Stuart'ın kendisine hamileyken gördüğü bir bıçaklanma sahnesine bağlanabileceğini ileri sürmüştür ya, tekvin noktasına ulaşamadığımız her korku için fötüs yaşantımıza dönemeyiz.

En korkutucu bilgi: Korkumuzun sahici gerekçesini bilmiyor oluşumuz. Bizi onunla yaşamaya zorlayan bu kopukluk. Sahici gerekçeye varabilecek olsak, sahici bir korkuluk yaratabilecek miydik?

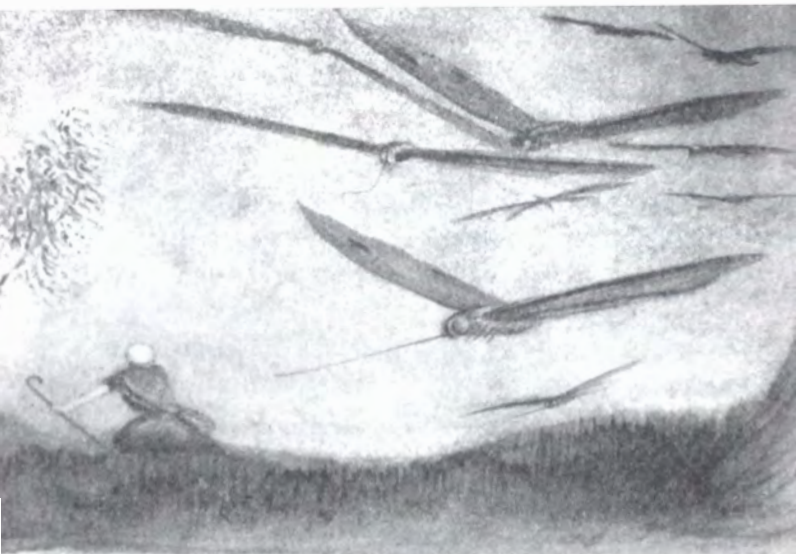
Ne yapalım ki, Korku'nun gerekçesi, kaynağı yok da elimizde, kendisi var. Onu akıl yürüterek yenemediğimizi, sindiremediğimizi bile göre akıl yürütmeyi sürdürüyoruz — "şol korkulu yollarda".

Ona ayna tutmaya çalışıyoruz.

Medusa'ya ayna tutarcasına.

Korkular anası Medusa'yı aynada gördüğü yüzü korkudan öldürebilirse, korkumuzdan arınabiliriz de.

Oysa, Medusa'yı öldüren korkunun görüntüsü aynaya kazılmış, şimdi oradan bakıyor ve korkutmayı sürdürüyor.

Alfred Kubin, *İzlenen*, 1902-03.

Korkuyorum, öyleyse varım.

Uzmanlar, korkusuzluğun, sınırsız gözüpekliğin özünde ayrıışmamış, arı bir korku okuyorlar: Korkuyorum, çünkü varım: Buradayım.

Burada olmak, burada-oluşun farkında kalmak, korkuların özlüsü. Korkusuz onun üzerine gitmeden edemeyen. Onun korkuluğu bu.

Kierkegaard'dan Heidegger'e var-oluş korkusu.

Arada, korkusunu sevmeyi iş edinmiş bir Nietzsche'de duraklayarak.

Sözlükler kıvıl kıvıl her dilde. Anadilimde de: İşkil, vesvese, kuruntu, şüphe, küşüm, kuşku, şek, kaygı'dan endişe, ürküntü, ürkü, ürperiş, yılgı, dehşet'e gidiyor gökkuşağı.

Herkesin içinde bir ürkek, korkak, tabansız, ödle. Herkes siniyor, irkiliyor, yılıyor. Çekiniyor, göze alamıyor, sakınıyor, ödüpatlıyor herkesin. Korkudan dilini, küçük dilini yutuyor. Huylanma ile başlayan, "yürek Selânik" ile artan, "can havli" ile davranan, beti benzi atan, şafak atan, ödü kopmaya varan bir silsile.

Tıklım tıklım korku Dil.

Bu fiiller, sıfatlar, durumlar bana ait.

Aralarında yaşıyor, hayatımı sürdürüyorum.

Korku duymamak kimin elinde?

Bir daha korkusuzluğa dönüyorum.

Murnau'nun "Vampir Nosferatu"sundan, 1922.

Clouzot'nun başyapıtı "Le Salaire de la Peur", gövdesinin büyük bölümünü oluşturan ölüm yolculuğu boyunca, seyircisini korku/korkusuzluk kutuplarına gidip ikidebir çarpan bir gerilim yaratır: Herbiri 900'ar kiloluk nitrogliserin yüklü iki kamyonun içinde iki çift adam korkusuzca verdikleri kararın bir sonucu olarak korkunun son raddesine dayanırlar. Yönetmen, en yaşlı şöförün ağzından dile gelir bir noktada: "Bana korkunun karşılığı olarak para ödeyecekler, her an korkudan öldüğüm için" — eliyle kafasına vurarak ekler: "Herşey burada olup bitiyor".

Herşeyin orada olup bittiğini kesinleyebiliriz. Korku öğrenilmiş, yerleşmiş, yer etmiştir. Aslına bakılacak olursa, hemen herşeyden korku duyabiliyorsa insan, hemen herşey korku kaynağı olduğu içindir.

Sinema, korkuyla ilişkilerimiz açısından en sahici terazidir: Bütün sanat dalları arasında Hayat'a onun kadar benzeniyi yoktur, *katharsis* ekran karşısında birebir çalışır.

Sinema tarihinde korku filimleriyle korkusuzluk filimlerinin iki büyük katalog oluşturmaları rastlantısal olmasa gerektir. Korkmak için mi gidilir korku filimlerine, hayır, korkmuş-gibi-olmak, korku'nun düzmece, kurmaca gerçekliği içinden sahici korkunun etkisi önünde prova yapmak için gidilir daha çok, bir de: Korkunun yarattığı hazzı, gerçek korkunun rizikosunu enikonu hafifleterek alabilmek için. Sinema endüstrisi bizim adımıza dengeyi sağlar: Korkusuzların serüveninden, içimizdeki korkuyu biraz olsun yalıtarak geçeriz.

Clouzot'nun yarattığı rahatsızlık bu kavşakta belirlenir: Ötekinin korkusu karşısında kendi korkaklığımızın sınırına dayanırız: İçimizde korkunun yaratabileceği kalles ile kahraman sırt sırta oturur.

Alfred Kubin, *Bir Çocuğun Ruhu*, 1905-08.

İnfaz gününü bekleyen ölüm mahkûmu dimdik bakıyor kameraya, ekranın karşısında oturanları koltuklarında tersyüz edecek güçte biriki cümle kuruyor: “Benim korkmamı, korkumu göstermemi, ağlamamı bekliyorlar. Öleceğim diye korkacak değilim: Yaşadığımız dünya çok daha korkutucu”.

Bu sözlerin içten, sahici olup olmadığından çok doğru olup olmadıkları, *Korku*’nun biçimlenişini anlamak açısından önemli görünüyor bana. Hayat korkusu, yaşama koşullarının yarattığı bıkkınlık eşiği, en azından yaklaşık olarak belli olan ölüm tarihinin zihne yükleyeceğini düşündüğümüz korkuya baskın çıkabilir mi gerçekten de?

İnsan insanın kurdu. Dachau’da ya da Auschwitz’de varlığının son zerresine dek eritileceğini bile göre ölmek istememiş olanlar azınlıkta değildi: Varolma endişesi, yokoluş gerçeğini ezecek bir korku kaynağından her vakit yararlanamıyor. Ölüm korkusunun düşünce, imge, kuruntu olduğu durumlardan sözetmiyorum: Bir gerçek olarak karşımıza çıktığında, gerçeklik kazandığında, ölümün yarattığı korku bütün korkuların üzerine çıkabiliyor.

Kural koymaya kalkışmıyorum elbette. Tarih, bize onurunu yitirme korkusundan hareket ederek ölüm korkusuna pes ettirmiş pekçok örnek sunuyor, bunlardan birine değinmiştim: Onuruyla intihar etmezse, onursuz biçimde öldürüleceğini bilen Romalı senatörün tir tir titrediğini gören karısı elinden bıçağı alır ve kendi bileklerini derinden keser: “Bak Paetus, acımıyor”. Hikâyenin gerisini bilmiyor değilim, *benim için burada biten bir hikâyedir.*

Alfred Kubin, *El*, 1900-03.

Gözlemlerim beni yanıltıyor olabilir, yaşantılarımdan kalkarak düşündüklerim, küçük korkularının kataloğu erkeklerinkine oranla çok daha zengin ve kapsamlı olduğuna inandığım kadınlar, büyük korkular çizgisinde yüksek bir eşik çiziyorlar, erkeklere göre. Bu görüşün belki bilimsel dayanakları vardır, belki yoktur, hekimlik çalışmalarını taramadım — benimkisi dayanaksız bir sav; *Fark*'ı iki koşul belirliyor, kanısındayım:

— Gövdesinde can barındırma, doğum yapmış olsun olmasın içkin bir ağrı gizilgücü barındıran Kadın, doğası gereği Erkek'ten güçlü, sağlamdır;

— Korkusuzluk rolü, efsanesi, beklentisi içinde toplumsal duruşuna hazırlanan Erkek, yalnızca korkusunu maskelemeye ayarlanmış, onunla yüzyüze geldiğinde hazırlıksız kalacağını anlayasıya gecikmiştir.

Korku öykülerini onun için erkekler üretir, seçer genellikle — Korku orada da tebdil kıyâfet bir gerçeklik taşır.

Korkusuz görünmeye uğraşan bünye, Korku'nun *kendisi* ile karşılaştığında bütün yapay önlemlerinden soyunarak çözülür.

Kadın'ın korkusuz *görünme* sıkıntısı olmaz, olmamıştır çoğu zaman: Korku'nun kaynağı altedilmez biçimde kendini koyduğunda onun için korkusuzlaşır.

Korkunun memelerinden asıl erkekler süt emer.

Bu kara sütün içinden, belki bundan, onlara bir de kadın korkusu bulaşır.

Peter Paul Rubens, *Medüza*, 1617-18.

Her çağın kendi korku felsefelerini geliştirdiği gerçek. Korku kaynaklarının ortak paydalarında ayrışan paylar. Medusa'dan, Yazgı'dan, Ölüm'den, Veba'dan, Evren'den *başka türlü* korkuyordu eskiler. Terör'den, Aids'den, Uçak'tan korkularımız büsbütün farklılık taşımıştır korkumuza, demiyorum: Onlar, topu topu, geri çekilenlerin yerini doldurmuştur. Değişen, farklılaşan korku zarfını doldurmuş biçimimizi etkileyen başka ortak etmenlerdir, içinde yaşadığımız gün korkuya kendi ideolojisini giydirir, birini öbürüyle sarıp sarmalar.

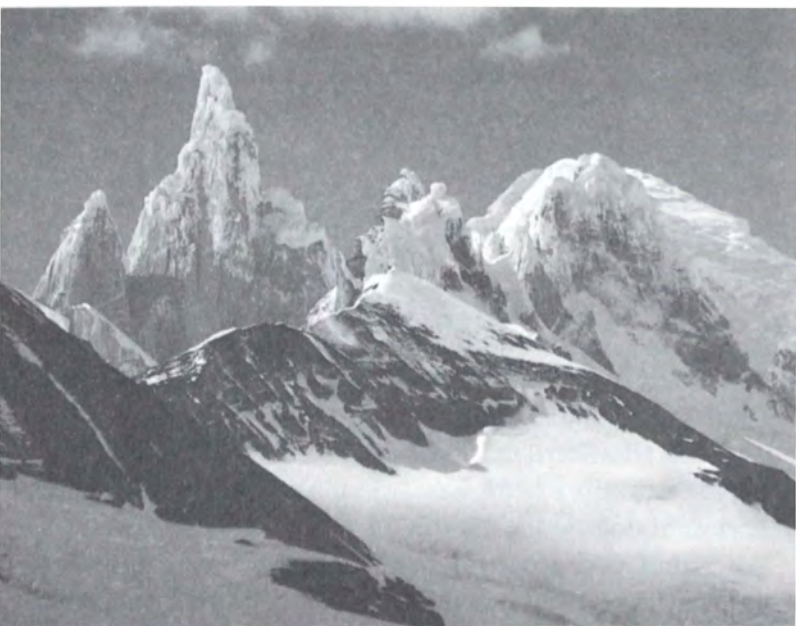
Aristoteles'in korkuyu kuşatma denemesi ("NE", III. 6-7) bizimkinden, daha doğrusu ona denk bir çağdaştan söz edeceksek, Freud'unkinden ("Küçük Hans") uzun uzadıya farklı mıdır, temelde? Farklılık birinin yiğitliğe, ötekinin maskelenen'e yüklenişinde biçimlenir. Korkunun kaynağıyla kendisini çakıştıran Yunan düşünürünün tersine, onca adlandırılabilenin arasında bir türlü adlandırılmayana çakılır Freud: Tastamam olan herşeyin ardında, korkumu doğuran *o eksik*'tir.

Yitimi, geri doldurulamaz niteliği ölçüsünde önsıkıntı yaratan şey'e nasıl bakabileceğimizi anlamak da istemeyiz.

Korkumuz orada katılaşıp.

Aramıza perde çekilir: Kaldırabilsek, diyegelmişizdir, arkadaki kaynağı kurutabiliriz.

Korkumuz oysa sigorta sanımız değil midir?

Cerro Torre, foto: Pablo Cotteseu.

İlk korkunun ilk kaynağında, bir düzanlam olarak doğum travmasının yol açtığı güdüsel-biyolojik kırılmanın okunduğuna dikkat çeken Julia Kristeva, biri öbürünü bastırana dek, korkunun kendisiyle nesnesinin atbaşı ilerleyen bir yolculuk yaptıklarını söyler ve sorar: Ama aramızdan kim bunu bütün bütüne başarabilmiştir?

İçimdeki korkak karşımdaki korkusuzu ondan çağırır. İmreniştten, hayranlık duymaktan ya da büyülenmekten öte: Bakakaldığım, temelde anlamayı başaramadığım *durum*'dur. Onu görürüm, dahası göründüğünü bildiğim yerde ararım. Hem de bile bile: Gördüğüm, durumun *dış*'ıdır, benim korkum içeriden gelir.

Önümde, bu kez, iki fotoğraf duruyor. İlkini, 3 Temmuz 1989 tarihli Herald Tribune'den kesip sakladım, "Korku-luk" dosyasında: Ünlü tel cambazı Philippe Petit — "iki kule görmüşsem, ne yapıp edip aralarına tel germeliyim diye düşünürüm" diyen gökyazısının mucidi, elinde uzun çıtası, yaklaşık 700 metre yerden yüksekten çekilmiş fotoğrafı.

Öbürünü, kendisine Herzog'un filminden söz ettiğim için, bir tırmanış sonrası dostum Nasuh Mahruki getirdi Güney Amerika'dan: Patagonya'daki 3128 metre yüksekliğindeki çetin ceviz dağın, Cerro Torre'nin karlı gövdesi.

Her seferinde, karşılıklı, bir riziko diyalogu kurmayı deniyoruz, Nasuh ve ben: Sözcükler yüksekten kolaycana düşüyor.

Philippe Petit hâlâ yaşıyor mu bilmiyorum, ya bir yerde okudum ya düşümde gördüm düştüğünü, gerçekten çıkaramıyorum: "Yalnızca deliler riziko alır", dediğini anımsıyorum.

Philippe Petit, 3 Temmuz 1989, Herald Tribune'den.

Buci Sokağıyla St. Germain bulvarının kesiştiği köşede ya da Les Deux Magots kahvesinin önünde küçük hokkabazlık gösterileri yapıp kasketini izleyicilere uzatan genç adam, hiçbir 'yüksekte ip cambazlığı' deneyimi olmamasına karşın, 1971 yılının Haziran ayında, yetkililerden izin alamayacağını bildiği için izin alma girişiminde bulunmazsınız, Notre Dame katedralinin iki kulesi arasında bir ölüm trapezine soyunmaya karar verir.

İlk kitabı "İpcambazı"nın (1973) ilk bölümünde, 26 Haziran 1971 gününün sabahı, saat 10.05'de boşluğa attığı ilk adımın öncesini ve sonrasını, tıpkı altında bir gerilen bir açılan çelik tel gibi büyük bir gerilim iniş çıkışında aktarır Philippe Petit: Birkaç arkadaşının yardımıyla, uzun hazırlıkların ardından geceyarısı katedrale gizlice girişleri; "olay"ın başlamasıyla başta polisler olmak üzere bütün şehri ayağa kaldırışı, kameraları ve mikrofonları gökyüzündeki nokta-gövdesine çağırışı: Sonrasında sağanak bir ilgi ve onu izleyen çöl yalnızlığı — korkusuzluk meleşinin koyu hüznü.

Ama metnin merkezinde asıl yalnızlık anı bekler: Elinde sopası, ipin üzerindeki *yol'*una düşen cambaz kılpayı bir geometri kurar boşluğa çizdiği çizgide: Ne gökyüzüne, ne yeryüzüne ait olduğu bu teğetten uçmaya hazır, düşmeye adaydır, oysa yürür, oturur, yeniden yürür, geri döner, okurken bile insan soluğunu tutmak zorunda kalır, bu yolculuğun izleyicisi olunabilir mi?

İki cümlemin ortasında duruyoruz: O boşlukta, Philippe Petit bize düşecek olduğunu, düşmek üzereyken *nasil olduğunu pek bilmeksizin*, bir hesaba ya da ustalığa dayanmayan insiyaki bir hareketle yeniden dengesini bulduğunu, daha doğrusu ona *rastladığını* aktarıyor.

Yves Klein, *Boşluğa Atlayış*, 1960. Foto: Harry Shunk

Uzun, sonsuz, girdapsı düşüş düşü. Düş görmenin sonu gelmeyen bir düşme biçimi olması, bizi gördüğümüz onca karabasandan, tam da yere çarpasıya uyanmış olmamızla doğrulayan bir dünya olduğunu göstermiyor mu? Fark kesin, öte yandan: Herşeyi yapıyor da Philippe Petit, ipin üzerindeyken, uyumaya kalkışmıyor.

Bir de uçmaya kalkışmıyor.

İp cambazının varoluş koşulu uçuşun eşiğindedir. Düşüşün eşiğinde. Düşün, düşünün eşiğinde değil.

Bu koşulu kıranları, çoğu anonimdir, anımsıyoruz: Her yıl, dünyanın dört bir yanındaki yüksek noktalardan (İstanbul'da Boğaziçi köprüsü ya da Galata Kulesi, Paris'te Eyfel, Viyana'da ünlü dönmedolaptır bu) kendini boşluğa bırakanlar, atlama kararıyla atlama anı arasında kendi eksenlerinin dışındadırlar — rastlantı eseri kurtulanlardan öğrendiğimiz.

İp cambazı, hem de ne kesinlikle kendi eksenini koruma sanatını uygular. Hem gövdesini, hem boşluğu en ince ölçüler çerçevesinde an be an tartma gerekirliği *Yol'a* gerçekliğini kazandırır.

Philippe Petit'yi okurken rahatlamak istiyorum: Bana korkusuz olduğunu, o anda ve ipe çıkasıya hiç korku duygusu taşımadığını söylemesini, *farkımızı* açıklamasını bekliyorum.

Beni rahatlatmıyor okuduklarım: Korktuğunu öğreniyorum.

Korkularımızın, korkaklığımızın benzemezliğini nasıl tanımlayabilirim peki?

En sonunda: Kendi ipime, sopama, boşluktaki halime bakarak. Ama önce —

FISILTILAR REQUIEM'İ

Bilge'ye

Ölümle ilk kez ne zaman, nerede, nasıl karşılaştığımı şimdi, burada anlatmak istemiyorum; herşeyin bir yeri, zamanı varsa, olmalıysa, hiç değilse onlara onlarda kendimiz karar kılacak özgürlüğümüz olmalı. "Neden benim, yanıtlarını esirgemeyi seçtiğim, dolayısıyla onları yöneltmekle yetindiğim sorularımın önüne oturdunuz öyleyse?" diye soracak olursanız, sevgili Max Frisch, unutmayın: Kimilerinin ödü kopar da soru sorulmasından, kimileri üstüne gider, berikilerdenim ben: Nasıl olsa, daha baştan bilirim, biliyorum, sizin sorularınızın arasında dolaşırken içimdekilerle karşılaşacak, sizinkilerden kopup onlara yaklaşıcağım: Bir ateş olsun, kıvılcım ister.

Beni her zaman ötekinin ölümünün içinden ölümle ilk karşılaşmadan çok, kişinin kendi ölümüyle ilk karşılaşması sarıp sarmaladı. Bazı durumlarda ölüme yaklaşmak, ona neredeyse teğet geçmek, geçmiş olmak anlamına gelir bu; bazı durumlardaysa, ilk karşılaşma son olandır, hangisi daha yaygındır bilmiyorum, çok da önemli görünmüyor bana hangi durumun daha sık gerçekleştiği: Bildiğim, üçüncü bir durumun olmadığı.

Bir yere kadar, kişinin yeryüzü duruşu etkilidir sanı-

yorum, o durumun değil de bu durumun geçerli oluşunda: Neredeyse hayata başlamamış bir Kant'la, neredeyse Hayat'ını bitirmek için aralıksız çırpınmış bir T.E. Lawrence arasında, Ölüm'le yüzyüze gelmek açısından fırsat eşitliği (!) olduğunu herhalde öne süremeyiz. Bir kural koymuyorum gene de: Ölüm tuhaftır, aranmadıkça çıkagelmez, arandığında çıkagelir, diyemeyiz: Böyle olmaz, olmamıştır.

Samuel Beckett'i düşünüyorum. Bir efsane değil bu, onun Place Vendôme yakınlarında, *durup dururken* (burası yarı rivayet: "Neden, bilmiyorum" demiş mücrim, hastaneden çıkınca kendisini görmeye giden Sam'e) bir berduş tarafından bıçaklanmış olduğu gerçek. Bütün yapıtını amaçsızlık imparatorluğuna ayırmasında, söylenegeldiği gibi, bu "karşılaşma"nın ciddi payı okunabilir mi? Ölümü karşılamaya, fakirleri ve berduşları barındıran bir huzurevine gitmeyi seçmesinde *artı* bir efsane mi görmeliyiz? Bir şüphecinin asit perspektifine, bir hülyalının şık yorumlarını yeğlerim. Hem de basit bir nedenle: Nasıl olsa öleceğiz, bir bardak sirke yerine bir bardak Sancerre içmek daha uygun olur.

Sonra; ilk miydi bilmek elimizde değil, son olduğu kesin: Neredeyse biner yıl arayla Tarih'in içinden çekip çıkardığım üç örnek: Pers askeriyile konuşurken Arkhimes; Moğol askeriyile konuşurken Ferideddin-i Attar; katiliyle konuşurken Pier Paolo Pasolini.

Bu üç örnekte, bu üç *son* karşılaşmada beni durduran bir özellik oldu, öteden beri. Konuşurken, diye boşyere tekrarlamadım: Onlarınkı ani bir karşılaşma değildi; Ölüm'le, ölümleriyle, Ölüm'lerinin kaynağı ile yüzyüze gelmiş, onunla konuşmuş, söyleşmiştiler — bize ulaşan

belgelerin, bilgilerin ışığında sahneyi kurabiliyoruz.

Birdenbire gelse de, ağır ağır geldiğini görsek de, içeriden kaynaklanan Ölüm'ün çehresi farklı. Dışarıdan gelen ölümün en tedirgin edici biçimi, bir sürece dayananıdır. Ah, kimse dönüp anlatamamıştır ki! Dönüp anlatılabilen, ölüm korkusudur — küçümsemiyorum, tam tersine: Ölüm korkusu, ölümün kendisinden *bile* ağır olabilir.

Süreç üzerine sert kanıtlar var elimizde. Biri, Beşir Fuad'ın kalemi kanına batırıp çiziktirdiği birkaç satır. Bir başkası, ölümün yaklaştığını anlayınca Wim Wenders'ten onu filme almasını rica eden Nicholas Ray — ama film şeridi hayat şeridi ile örtüşür mü, soruyorum yalnızca.

İlk'le son arası alışılabilir mi?

İşte benim sorum da bu.

Foto Huseyin Gezer / *Pazar Postası* / Mayıs 1997

Ne mi yapıyorum, ne yapılabilir ki.

Küstâh, belki kof cümle: *Boş durmuyorum.*

Hayat'a, hayatıma bu yoldan bir anlam yüklemiş olmamın kurtarıcı bir yanı var sanıyorum: Ona sığınıyorum. İnandım, öteden beri, herkesin kendine uygun bir tutamağı olur sürdürmek için — olmazsa, olmadan olur mu? Kimileri bir noktada, uğraşta, insanda, erekte yoğunlaşıyor; kimileri parçalıyor, dağıtıyorlar çok sayıda odağa, onları eritebilecek kahır. Kimileriyse böyle bir sancı barındırmıyorlar içlerinde, ama burada, en azından bu konunun etrafında onlardan söz etmemiz gerekiyor. Onları sözkonusu yoksunluk yüzünden küçümseyemeyeceğimizi söylemeliyiz hemen; ölüme uzak duruşlarına imrendiğimizi eklemeliyiz, ardından: Ayrıcalığımızı, herhangi bir ayrıcalığımız olmadığını her fırsatta dile getirerek pekiştirmemiz öğretilmedi mi bize, gizliden gizliye? Geleneği sürdürüyorum işte: Ölüm'le başatmenin tek yolu ona alabildiğine dar bir yer açmaktan, etki alanını daraltmaktan geçiyor. Benim gibi yeniklerin, baştan bu bağlamda bozguna uğramışların harcı olmasa gerek.

Bir de küçük aşı şırıngaları, küçük panzehir şişeleri

ediniliyor zaman içinde: Ağrıya katlanmanın bir yolu ona alışma alıştırmaları yapmaktan geçer, doğru eğri, bunu böyle bilmişiz. Sözü, hayatın hırçın huyunu yumuşatma çabasına getirmiyorum, hayır, boşyere dikleniş olur bu: Darbe her gün bir yerden, ayrı bir yerden, aynı biçimde ve sertlikte çıkagelmeye hazırdır, bilmek, kabullenmek zorunda kaldığımız gerçek. Demek istediğim tam tersi: Ölüm'e bakmaya, onu düşünmeye alışmalı kişi, onu neredeyse benimseyecek kadar gündelik yaşamının parçası kılmalı. Nevrozlardan nevroz beğeneceksem, neden bu olmasın?

İlk gördüğümünden bu yana ayırdım, sakladım onu. Gün geldi, denk getirdim, olanaklar elveriyordu, çoğalttırdım ve yeniden otuz yıl sonra başkalarına ulaştım, sağladım: Bir fotoğraf bu, bir fotoğraf daha — görmek başka, bambaşka şey.

Ataç'ın ölümünün hemen sonrasında çekilmiş, çekilmiş olması neyse ne, yayımlanmış bir kare. Daha sonra üzerinde konaklayacağım bazı görüntülerden, sözgelimi Mayakovski'nin ölüm maskesinden ayrıldığını hemen fark ediyoruz. Ölüm maskesi, fotoğrafı, deseni ("Heine Ölüm Döşeginde") genellikle *rötuşludur*: Ölüye çekidüzen verilir, gözkapakları indirilir, çenesi henüz bağlanmamıştır ama ağzının kapalı durması sağlanır, sırtüstü yatırılır gövde: Ölümü, ölüyü dışarıdan gördüğümüzde dinginliği bağışlanmıştır: "Huzura kavuştu" sözü hiç yoktan türememiştir.

Ataç'ın ölüm döşegi fotoğrafı bizi dışarıdan içeriye çeker. Yüklenmiş huzurdan eser yoktur burada: Ölüm, çırılçıplak görüntülenmiştir.

Birkaç kare geriden gelirim bu son enstantaneye ben.

Günlüğünün son satırları ilk kareyi oluşturur: Hastadır, o deftere dönemeyeceğinin bilincindedir. Bir ara kare daha gelir sonra: Hasta yatağında, pijamalı, bağdaş kurmuş, önünde daktilosu, ola ki son yazıyı bağlamaktadır. Ve son kare: Noktalı virgülün altından virgül kayıp gitmiştir.

Sevdiğim, değer verdiğim bir yazar; bilebildiğim kadarıyla bir öteyaşam düşüncesine yakınlık duymamış; ölümünü bir “kayıp” sayacaklara peşin peşin içerleyen, ölümü olgu sayan bir bilge: Huzursuz, huysuz, elemiş dokumuş bir tür. Bütün bunlar gelip son fotoğrafta netleşiyor: Gözleri ve ağzı aralık, bir karış sakal, saç baş darıma-
dağın, gövdesi bir burgu kıvrandığı yatakta: Böyle ölmüş.

Böyle ölünebilir. Bu imgeyi, onun için yanımda taşıyorum hep: Memento Mori'den bir adım ötesi, onu biliyorum, unutmuyorum, ölümün biçimi, biçimleri var, iyi-kötü hazır olunmalı.

Anlıyor musunuz Max: Anlamış mıydınız?

Anlamış olsanız gerektir.

Mumya, M.Ö. 2500 yıl dolayları.

“Üçüzlü” nüzle karşılaşınca anladım, siz, kendinize göre yanıtlarını verdiğiniz sorular yöneltiyorsunuz, kendimize göre yanıtlar verelim. O kitabınızı okumadım, okumayı aklımdan geçirmiyorum: Yanıtlarım sorularınızın madem yanından geçiyor, geçecek, yanıtlarınızla neden çarpışayım?

Öte yandan, bu soru da, ötekiler gibi, size ait değil, biliyorsunuz: Bunlar bize gelmiş sorulardır, kimse gözümün içine baka baka sormasa da onları, gün gelir, tek tek, hepsi birden, yanyana dizilirler önümüzde — önümüz içimizdir.

Yavaş yavaş ölüme gitmek, öleyazmak, ‘ölmeye yatmak’: Bu *durum*, bu *olgu*, Ölüm’ün kendisinden daha fazla tırmalar imgelemimizi: En azından, kimileri için böyledir bu ya, onlardan biri olduğum tartışılmaz, sanıyorum.

Çok yakınımıdaki insanlardan biri, narkozdan ödü kopan, narkoz verildikten sonra bir daha ayılamayacağı korkusuyla yaralı biri, o konudaki aldırışsızlığıma (dış çektiirmek için bile narkozcuya teslim olurum ben) akıl sır ermez bir davranış gibi bakıyor yıllardır. Narkoz alıp geri dönmemek, bir daha hiç ayılmamak, öylecene gitmek benim

gözümde bugüne dek hiçbir korku işareti doğurmadı: Tam tersine, bana tek güzel ölüm formu gibi gelir narkozdan geri gelememek: Düşünün, öldüğünüzü bilmiyorsanız, hiçbir biçimde, öyle olmalı: Her geri dönüşümde henüz gitmediğimi sandığıma bakılırsa, geri dönmeyecek olursam bu henüz gitmemiş olma duygusu sonsuzluk kazanacak belki de: *Burada* olmayacağım artık, *orada* olduğumu da bilemeyeceğim ama — öyle kuruyorum. Ölmüş olmak bir bilgiyse, bu bilgiyi ölenin taşıdığını kabul etmek, bu hayattan ötesini kabul etmekle eşanlımlı geliyor bana: Bizim hayatımızın sınırı ölümümüzdür, başka bir hayata canlı olarak geçebileceğimize inanmıyorum.

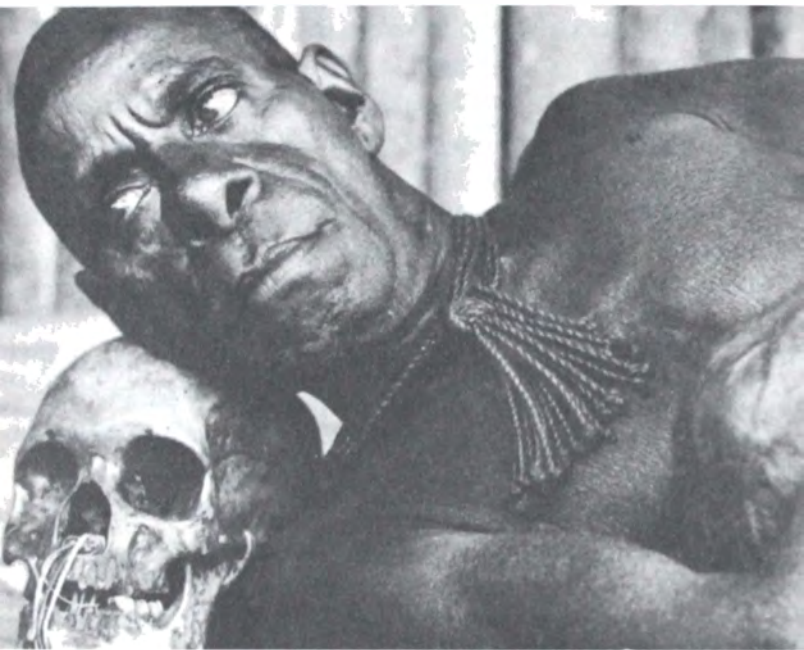
Bu noktaya daha sonra bir daha dönerim, dönmemi gerektirecek bir soruyla karşılaşacak olursam; şimdi, beni ölüme götüren yolda tedirgin eden en temel soruna gelip dayanacağım:

Katlanılması güç ağrılar, acılar; yaşama isteğinin yaklaşan ölümü haksızlık duygusuyla karşılaşması; *ayrılma*’nın dayanılmaz vurgunu: Bunlar, başka ana etmenler, yaşamaktan gerçekten yorgun düşmemiş, ölümden bir kurtuluş bulacak raddeye ulaşmamış herkes için, yaşları ne olursa olsun, ölçülmesi olanaksız bir bingunluk yaratır. Bana, hepsinden fazla, yaşarken kendini aşağılanmış hissetmesine yol açan örseleyici yanı ürkütücü geliyor, ölüme geçişin.

Ayşe teyzeyi anımsıyorum, onun kanserle çarpışırken vardığı eşiği daha doğrusu unutamıyorum hiç: “Birisinin birşeyler yapması ve bu işi burada bitirmesi gerekir” demişti: Ağrıdan, acıdan, yıpratılmaktan, çözülmekten bıkmıştı: Umuttan, bir parlayıp bir kısılan ışıktan da. Ölümün gelişini biraz daha ertelemek için gövdesine yapılan her

müdahaleyi anlamsız, onur kırıcı buluyordu artık. Kimse bir şey yapamadı, gitgide eridi ve ancak o zaman tükendi, dindi.

Ayşe teyzenin kim olduğu önemli mi? Ölüme giden yolda kim olduğumuz ne farkedebilir, can olabildiğince so-
yunmuştur orada. Pek çok şiirimden akıp gitti ölüm yol-
cuları: Biletleri hep bende kaldı. İnsan ötekinde kendini
eşeler, arar, ama ona aslında rastlayamadığını bilir. Hasta-
nelerin koridorları, hasta yatakları sonsuz bir zulüm duy-
gusu yaratır içimde: Oraya gelen artık başka bir dünyaya
geçmiş demektir, denir ya, ben doğduğumdan beri başka
bir dünyanın tutsağı saydım kendimi, aklımdan geçici
oluşum neredeyse hiç çıkmadı: Ölüme geçişten korkun,
diyorsunuz. Hayat'tan sözettiğimizi biliyorsunuz.

Orta-Afrika: Yastık.

Kararsızlığımız bengi: Ölüm mü insana verilmiş en büyük ceza, ölümsüzlük mü daha ağır bir ceza olurdu?

Ölümsüzlük, ancak üzerinde uzun uzadıya durulup düşünülmez, sonuçları tartışılmazsa çekici bir koşul kimliği taşıyabilir. Ölümsüzlük, ölememek demeye geliyor: Ne olursa olsun, ne yaparsanız yapın size ölüm yok: Hep, sonuna kadar, işin kötüsü sonsuza kadar yaşayacak, yaşamak zorunda kalacaksınız.

Kişi, bu varsayım karşısında Hayat'a *başka* türlü bakmaya davranabilir. Sonu olmayan bir hayat, sonu sınırı olmayan pek çok şey demektir: Coşku, keyif, haz bir kefed; acı, yılgı, keder öbüründe: Kim diyebilir ki birbirilerini dengeleyebilir, eşitleyebilirler? Kim coşkudan, keyiften, hazdan yorgun düşmeyeceğimizin, bıkmayacağımızın, onların sonsuz tekrarından gün gelip yaka silkmeyeceğimizin garantisini verebilir?

Bir boşvermişlik, bir adamsendecilik içinde, gereğince tartmaksızın ölümsüzlüğü isteyecek olanların sayısının kabarık olacağından şüphem yok benim: Önce yapıp sonra düşünenler çoğunluğu oluşturur. Kendi payıma, gözü-mü kırpmadan ölümlülüğü yeğlerim: Hayat'ı anlamsız kı-

lan da Ölüm'dür, doğru, ona bir anlam yüklememizi sağlayan da: Bu doğru bana göre daha doğru.

Yazı yoluyla, sanat yoluyla ölümsüzlüğün arandığı, istendiği gerçek değil mi peki? Kimse adına konuşamam, konuşmak da istemem, bu çerçevede ölümsüz sıfatının harcıâlem kullanılış biçimine içerlediğimi dile getirmemin sırasıdır, söylerim: Yaratı, güçlü sanat yapıtı ölümsüz değildir, olmamıştır hiçbir vakit: Ömrü insan ömründen daha uzundur genellikle, ama sonsuzluk hakkına hak kazanmış hiçbir yapıt yoktur.

Ölümsüz bellenen yapıtın ölümü, ölümlülüğü baştan beri gözde konularımdan biri oldu: İnsanoğlunun kendi çağını ve ölçülerini saltıklık boyutunda algılayışında hüznünlü bir sanı, bir inan görmemek elde midir? Ya Tarih'i, hem mikroskopik bir parçası olduğu, hem de yazma telâşına düştüğü tarihini serap haliyle tanıyamaması, hepten yanılısamaya ayarlı bir varoluş optiğine dayandığını kanıtlayan bir başka hüznün verici işaret değil mi?

Yeryüzünde ölmeye yazgılı olmayan hiçbir varlık yoktur. Mutlak yaratıcının mutlak gücüne mutlak bağlılık içinde olanlar, onun yalvaçlarına olsun bir ayrıcalık tanımadığını görmemiş olabilirler mi? Burada-var-oluş'un sınırı çizilidir.

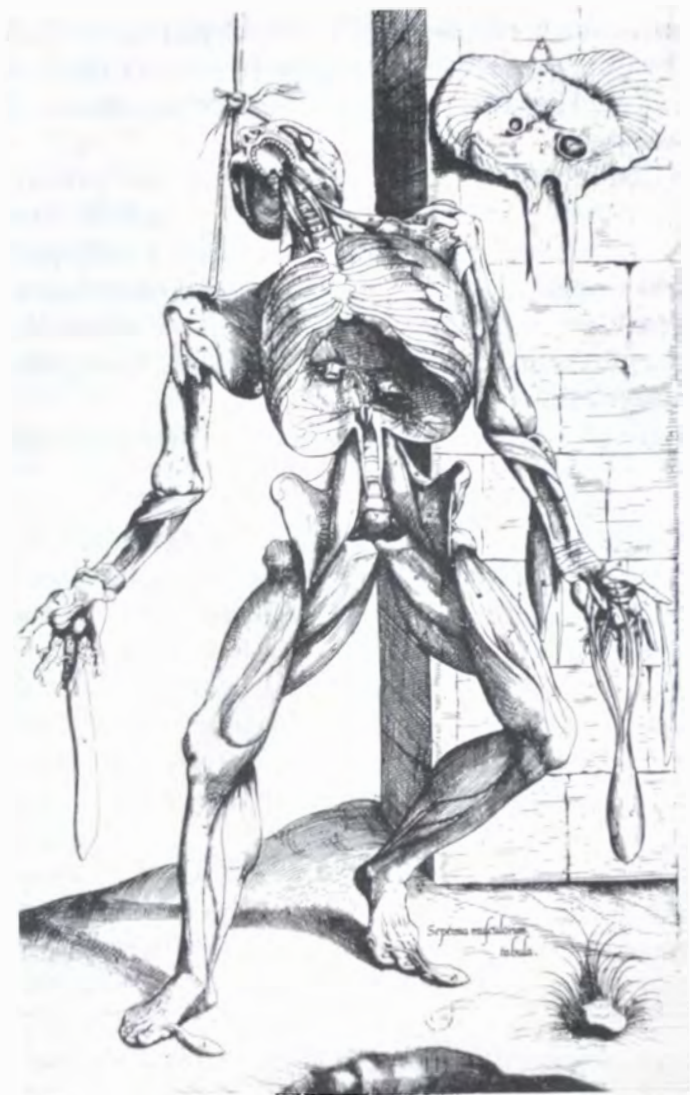
Sanatı bu koşuldan soyutlamak en hafifinden gülünç bir gizemleştirme, yüceltme, büyükleme eğilimiyle açıklanabilir. Doğu'ya Batı'ya, iki kutup arasına baktım: Herşey, kısa ya da bize uzun görünen bir süre içinde kayboluş coğrafyasına alınmış.

Yazarken, yazdıklarımın benim hayatımla sınırlı bir hayatları olmayacağına bel bağladığımı yadsıyacak denli ikiyüzlü davranmak istemem doğrusu: Öyle umdum hep,

umuyorum, benim hayatım kapandığında onların kapısı açık kalsın, bana böylece ikinci bir hayat tarzı kazandırsınlar, ya da: Hayatımı verdiğim yazı kendi hayatını bundan kazansın.

Dedim ya, bir ölümsüzlük arayışı, umudu yok aklımda, gönlümde: Yazdıklarım için de. Yeryüzünde insanın ilineksel bir varoluşu olduğu düşüncesini paylaşıyorum: Yoktu varoldu, vardan yok olacaktır. Yerkürenin dinmek, durmak, evrende çakılı kalmak, boşluğa yuvarlanmak, olduğu gibi kalmak, paramparça olmak için bize gereksinme duymadığını biliyoruz.

Hem: Ölüm'ün ölümsüz olduğunu mu sanıyorsunuz siz?

Grévin, *Anatomik Portreler'den*. 1569.

Sunduğunuz seçeneklerden biri öbürlerini de içeriyor — bana öyle geliyor ki herşeyi içeriyor hayatımızdaki çekmeceler: Ne kadarını biz açtık, yaptık, yarattık; ne kadarı, kilitli ya da anahtar üzerinde veriliydi, bunun kesin ayrımını yapabilecek durumda değiliz, olmuyoruz *yolda*: Eskilerine düzenlice, ıkış tıkış yerleştirdiklerimizin dökümüne bile hâkim olamadan yeni çekmeceler çıkageliyor: Yerleştiriyor, ayırıyor, sınıflandırıyoruz kendimizce: Bir başkası, başkaları onları karıştıracak olsa ne olur halimiz?

Çekmece, sözün gelişi elbette: Dolaplar, bavullar, çantalar, kutular, zarflar, dosyalar paramparça bütünlüğümüzün taşıtları. Nereye koymuştum? En sık mırıldandığımız soru. Nerede olduğunu bildiklerimiz; nerede olduğunu olmasa da olduğunu bildiklerimiz; olup olmadığını bilmediklerimiz ve olduğunu artık bilmediklerimiz: Herşey çekmece evreninde yerini almıştır. Kiminin gözünde define adası, kimi için kâbus kuyusu, biriktirdiklerimizin yanıtıyız. Dali'nin sevimsiz çekmeceli insanları, hayvanları kadar birebir değilse bile, sıra sıra, farklı genişlik ve derinlik, sıkı sıkıya kapatılmış, aralık, kulbu kopmuş çekmecelerle kaplıyız.

İnsanın hemen *ölmeye* kalkışmaması, nedense hiçbir zaman ölmeyecekmişcesine davranmasının en sağlam açıklaması gibi geliyor bana. Hiçbir şeyi tutmayan, saklamayan, biriktirmeyen bireyler var mıdır? Biriktirme, yığma, tasnif etme tutkusu masum arızalarımızdan biri, hastalık boyutları aldığı anda bile: Bana bunlar gerekecek, gerekebilir, bunlar gerektirdiği kadar yaşamalıyım, çekmecelerim çoğaldıkça kök salma duygusu, rahim bağ güçleniyor. İnsanlar tanırız, birikimlerinin zincirine vurulmuş müebbed tutsağı. Kimin cezası daha az sürecektürdendir? Belki Hayalet Oğuz gibi sınırdışı bir avuç insanın, onların katlayacak bir gölgeleri olsun yoktur.

Çekmecelerim bana sıcak güvenceler vaad ediyor, sevgili Max Frisch. Bir o kadar da ürkütüyorlar beni. Hayat'tan kopmaya hazırlanmamak için delicesine topladığımı görüyorum. Maddî yanı yok denecek kadar az biriktirdiklerimin, günü gelmiş, herşeyi sıfırlamışımıdır: Büyük bir çantada elyazmalarım, küçük bir çantada biriki çift çamaşır ve biriki gömlek çekip gitmiş olmam beni piramit çıkmak için temel kazmaya hemen koyulmaktan alıkoymadıydı.

Tıkabasalar, nicedir. Yaşadığıma bakıp korkuyorum ya onlardan, bir de öleceğimi bilerek korkuyorum: Özen gösterilse korkunç, gösterilmese daha da korkunç. Kocasını Feriköy mezarlığında bırakıp eve dönen bir kadının, ilk kez görüyormuş gibi baktığı ufak tefek eşyayla ilgili bir şiir yazmıştım, çekmeceye kaldırdım: Anahtarlık, çakmak, sapı çiğnenmiş bir gözlük... her ayrıntı anlamsızlıktan doğrudan yapılmış bir çeviridir bu durumlarda.

Gizler, gizemler, gizli kapaklı parçalar mıdır çekmecelerimde bekleyenler? Değil, tamıtamına öyle değil: Ses ile

sessizlik arası, özel ile genel arası bir dizi çaresizliktir. İnsan öldü mü, bir tek biyolojik hayatı bitmiyor: Özel hayatı da tamamlanıyor: Artık saklayamaz, koruyamaz, beklete-
mezsiniz. Çekmecelerimiz belli bir süre sonra açılır: Ayıklar, düzenler, bulur, yitirirler. Sizin unuttuklarınızı anımsayacak, tanıdığınızı tanımazlıktan gelecek ya da sahiden
çözemeyeceklerdir. Korunan yırtılır o zaman.

Bile bile doldurduğumuz çekmeceler.

Foto Stevo Hiler

Ne denli öyle olmadığını, olmayabileceğini bellemeye çaba göstersem nafile, kendimi hep bir ölüm gemisinde, büyük olasılıkla bir hastane yatağında görüyorum, gözlerimi yumduğumda — hayır, yeğlediğim ölüm yollarından birinin simgesini oluşturmuyor ağır ağır batan gemi, daha çok bir sanı: Bilincim yerinde, beni kuşatan herşeyi ölçerek gömülüyorum sulara. Sorunuz böyle bir durumda anlam kazanabilir olsa olsa, hızlı bir ölüm, apansız can verme söz konusu olduğunda ne teraziye uzanabilir insanın kolu, ne de bir düşünce alıştırmayı yapmaya vakti kalır.

Gemi yan yatmaya, su almaya başladığında bile bütünü yitmiyor umut. Karşı kutbunda umut yitimi, iki kefeye dağılan bir ağırlığın içinden sağlıklı, akıllı uslu bir akıl yürütme çıkabilir mi?

Çıksa çıkmasa yürütülüyor akıl. Şerit hızla dönüyor, makaralar bir ileri bir geri durmadan çevriliyor, insanlar ve olaylar birbirilerine bağlanıyor, birbirilerinden kesilip yapıştırılıyorlar. Askıda bırakılmış, sürünceme denizine sürülmüş, bile göre düğümünün çözülmesi ertelenmiş binbir ayrıntı akıp gidiyor, döşeğindeki Artemio Cruz gibi, dilimizi bir çözen çıksa, sökücü bir mekanizma olsa, herşey sapır sapır dökülecek mi?

Geçenlerde, başka bir deftere, Eski Yunan'ın gücünün, büyüklüğünün iyilere ve kötülere, siyahlara ve beyazlara bölünmeyi yadsımış bir karmaşa alaşımı koymayı yadsımasından geldiğini yazdığım. Bu terbiyeyi, tektanrılı dinlerin tanrıtanımazlara bile aşlamayı, ikibin yıldır zikretmeyi başardığı çift-kutupluluktan arınarak kendimize sağlayabiliyor muyuz?

Ölümümüz, bize Hayat'ımızın negatif çehresini sunabilir, iş yaşarken öyle hazırlanabilelim. Hak etmeyene övgü ya da ilenç, ne farkeder, bir basamak yukarı çıkıp susmayı öğrenemez miyiz? Biliyorum, soru gibi durmasına karşın, gerçekte bir önerme, bir dilek, belki bir hedef bu: Tartım, *oraya* varasıya yapılmış olmalı.

Yoksa, bütün hayatımız bir kaçamak lehçesine dayanır. İki-yüzlü, sallantılı ölçü birimlerinin peşisıra giderken, baktık ki kendimize dönemeyecek, dönüş yolunu bulamayacak kadar güçsüz, yön esriği.

Kaçınıyorum sanacaksınız, sorunuzla yüzleşmekten. Yaşarken yanılma hakkımız oluyor sözümona, yanılığlarımızda yanılma hakkımız bile oluyor — yalnızca karşımızdakilere tanımak istemiyoruz bunu: Biz döner onarır, düzeltiriz, önümüzde vakit ve olanaklar bekler.

Doğru olmadığı, bunların doğrulanabilir yanlarının olmadığı sorunuzdan belli: Eşikte yeniden yanılma payı devreye giriyor, bir farkla bu kez: Yanılmaktan korkuyoruz artık, yanılığımızla birlikte çekip gitmekten neredeyse ödümüz kopuyor. Ne önemi var, diyemiyoruz, göre göre yanlış bırakmak arkamızda, o düşünce, bizi kemiriyor. Ne önemi var, denilebilmeli(ydi) oysa, arkamızda göre görmeye serpiştirdiğimiz yanlışların dökümünü tarayıp.

Öte yandan, siz de rastlâmış olsanız gerek, kimileri ib-

lisken melek kesiliyorlar da eşikte, kimileri, yumuşak ve anlayış dolu insanlar, ölüme yaklaşırken ekşileşiyorlar. Bir dostum çevresindeki herkesi hırpalamaya koyulmuştu, son haftasına, oyunundan yorgun düşünceye dek kırdı büktü hayatının insanlarını, ola ki onların ardından daha az üzülmelerini istedi. Ama dedim ya, bütün bunlar varsayımından öteye geçmiyor: Kimse dönüp bizi doğrulayamaz şimdi.

Susmaktan sözettim; bilgece davranış saydığım'dan mı, hayır, yaşarken susmakta bir payı var da bilgeliğin, ölürken sanmam: Tam tersine bir kabalık aranabilir o durumda, en iyisi yanılmaktan korkmamayı sürdürmek, boşuna kurmak, boşyere kırmak, diye düşünüyorum.

HVMANI CAPITIS, FIGVRA VNDECIMA.

Dryander, *Anatomiae*, 1537.

“Bu Kalem Bukalemun” dan yayın aşamasında çıkardığım bir parça, Tibor Dery’nin “Eğlentili bir Cenaze Töreni”ne nazire olarak kaleme aldığım yarı komik, yarı mahzun bir çeşitlemeydi. Yaşamı boyunca sinemacı olmak istemiş, gelgelelim bu konuda senaryo konuları üretmek ve onları eşine dostuna anlatmak dışında ciddi hiçbir çaba göstermemiş bir dostumun en büyük düşlemiydi bu: Sah-te bir ölümün ardından cenaze törenini filme almak. Bir tür Casanova’ydı dostum, hayatına girmiş kadınların törene gelip gelmeyeceklerini, orada “ne” yapacaklarını merak ediyordu, çocuksu bir düşü ciddi bir çapkına çok görmemek gerekir. Cenaze törenleri birer kokteyle dönüşeli beri, benim de merakımı kamçılar oldu orada olup bitenler: Nathalie Sarraute’un dudak uçuklatıcı bir beceriyle yaptığı gibi, havada dolaşan sözcüklerin, cümle parçalarının ya da cümlelerin organize bir yığın kuracağı bir toplam döküm elde etmek, bir törenden, ne yalan çekici geliyor.

Benim projeme gelince, o daha çok bir vasiyetname önerisi içeriyordu. Hayatımdaki insanlara görevler dağıtıyor; çalınacak müzikler konusunda ahkâm kesiyor; tören

sonrası için bir şölen planlıyordum. Dört yıl sonra gene konuya döndüm; kırmızı-siyahı defterime notlar aldım:

Tabut tasarımı büyük önem taşıyordu: Kime ısmarla-yabilirdim? Mezarım, bir labirent gibi inşa edilebilir miydi ve hangi mimar dostum bu işi üstlenmeye yanaşırdı? Benimle birlikte gömülmesini istediğim “şeyler” hangileriniydi? Mezar taşımı hangi sanatçı hazırlayacak, üzerine hangi şair beyit ve tarih düşecekti?

Ölümü hafifsiyormuş gibi yapmak adına komedi tadının peşine düşmüş değildim: Ölüm’ün kendisinin hafifletici yanı pek olmuyor genellikle — giden ve kalan için. Sonrası tam bir işkence: Bir cesedin hızla yok olacağı çukura, vakti geldiğinde buldozerlerle dümdüz edilecek bir mezarlığa yerleştirilmesi zaten tuhafıma gidiyor. Kül kütuları daha mantıklı bir çözüm kesinkes; küllerin denize ya da toprağa savrulması haydi haydi mantıklı. Öbür tür-lüsü, yarıyariya anlamsız, amansız bir çile kalanlar için. İnsan, iyisi mi, herkesten önce ölmenin yolunu bulmalıdır.

Beni cenazelerde en çok rahatsız eden, onun düz mantığı gerçekte: Ölügömücülük yapılıyor sonuç olarak, ölügömücülük hoş davranış gelmiyor bana. İnsan ölünce, Yetke tarafından alınıp yok edilmeli, mezarlıklar, lahitler, taşlar yapılmamalı. Böyle düşünüyorum ben. Bunun nedenleri üzerinde biraz daha ayrıntılı biçimde, bir başka sorunuza yanıtlarken durma fırsatım olacak nasıl olsa.

İnsan ölürken birkaç yakınının canını yakar. Anısı, genellikle onların ömrüyle sınırlı bir yankı bölgesi yaratır. Onların vakti dolunca, anılma olasılığı pek kalmaz — ola ki yaptıkları, ardında bıraktıkları nedeniyle kendisini önemseyenler olsun. Biriki ay önceydi, Ravenna’dayken, gidip Dante’nin mezarını ziyaret ettim. Ölümlü ölümsüz-

lerin mezarlarının olması için yeterli bir gerekçe saymıyorum bunu gene de. Aynı yolculukta, topu topu bir gün önce, sırf Ovidius'un doğduğu kasabayı görmek için güzergâh değiştirmiştım, bu da olur, olabilir. Hiçbir iz kalmasa da olur: Onların "iş"leri en büyük anıt-mezarlardan fazla konuk çeker, çağırır.

Geçenlerde, bir araştırmacı tanıdığım, büyükannemin büyükbabasının mezarının fotoğraflarını çekmiş, bana da iletti. Ben doğmadan yarım yüzyıl önce ölmüş o insanın *toprağını* görmek, bende çelişkili duygu ve düşünceler yarattı, mezarlıklar konusundaki inancım sarsıldı epey, ben düşüncelerimin değişmesinden korkmam da, bu bir yaşlanma belirtisiyse hepsi hepsi, bakın bu kötü.

Vérard elyazması

Bu konuda daha önce yazdıklarımı okumuş olabilir misiniz sevgili Max Frisch, olamazsınız: Benjamin üzerine kurduğum loş bir denemede kendimce aralamıştım perdeyi — gelgelelim, gece çoktan bastırmışsa, perdeleri ardına kadar açsanız da pek birşey değişmiyor: Ya görmüyor insanlar, pekâlâ görülebilecek olanı, ya da düpedüz yanlış görüyorlar: Ölülerin arasından dost çekmek onların farklı bir biçimde de olsa yaşadıklarını kabul etmek değil: Yaşamak, hiçbir ölüye can vermez ki.

Kalmış her iz, her iz türü, bir, birden çok partöner yaratır, hayatımızın küçümsenmeyecek bir bölümü onlarla söyleşmekle geçer — içeride yereden bir yerlerde, kimse sesimizi sözümüzü duymasa olur.

Yaşadığım odalarda, evlerde onların bazılarını toplarım. Masalarım, raflarım, çekmecelerimde (ne diyor-duk?) ve dolaplarım, yanyana gelirler. Sivriada'dan bir manastır tuğlası, Tekfur'dan bir taş parçası, fotoğraf, kart, elyazması, şey, eşya: İzler arasında izler. Ses ve görüntü kayıtları. Anlamli anlamsız işaretler. Etrafımda başka zamanlar dolaşır. Bambaşka uzamlardan, yakından uzaktan sökülüp getirilmiş emâre. Hayatımızı şeyler bütünler. Onlara eklendiğimizi neden sonra farkedebiliriz.

Ölüler dünyasından dost edinmek, Ölüm düşüncesi-
ne, gerçekliğine alışmayı kolaylaştırır mı? Bir ölçüde: İn-
san, köprüler kurmaya davranır, iki hal arasında bir bağ
gerçekleştirmeyi öğrenir, yokoluşun büsbütün anlamsız
kılıcı, yaralayıcı izlerini kırma yolunda adımlar atar.

Hem, canlılar dünyasından dost edinmenin, kurulan
dostluğu yaşatmanın ne denli zor olduğu aynı zaman dili-
minde kesinlik kazanır: Ben kendimin ötekine engeliyim,
öteki, çünkü, bana kendimin engeli olabilir.

Maraz evrenine kaçış okumak fazla düz bir mantık.
Yalnızca olgularla çevrili yaşamak kim ister bilmem, ben
istemem: Yaşamımı hülyalar, sanrılar, kuruntular beslesin;
hatta karabasanlar, alacakaranlık uçlar. İmgelem geniştir,
bizim onu geniş tutmayı başarabildiğimiz oranda: Zihnin-
de düşlemlere yasaklar hazırlayan kişi kavrulur, büzüşür,
kupkuru kalır.

Ölüler arasından dost seçmeyi dördörtlük bir “kon-
for” saymak, işte bu yanılgı olur, öte yandan: Ölü dostlar,
ölü canlar yansız, huzur verici, yumuşak ilişkiler doğur-
mazlar çoğu zaman: Uyarır, tırmalar, gün gelir delik deşik
ederler. Onlar bir şey yapmaz tabii, hiçbir şey yapamazlar,
biz yükleniriz bütün o duyguları. Kahramandır, içimizde-
ki korkağı incitir, boşuboşuna özenmişizdir. Derine, iyice
derine inmiştir, yıllar yılı yaşarken yaptığı soluk ayarı, ge-
nişlettiği ciğer, güçlendirdiği körük sağlamıştır ona bunu:
Öykünür, vurgun yeriz. Elimizden gelmesini tutuşasıya is-
tediğimiz, elimizden gelmeyendir, elinden bir vakit gelmiş
olan. Ölü dostlarım beni idare etmeye çalışmaz hiç: Boyun
eğmeksizin sınırlarımı, eşiklerimi göstermeyi sürdürürler.

Neden, öyleyse, dost tutarım onları? Kendimi açmayı,
aşmayı, yenilemeyi bu partönerlik biçimi sağlayabilir sağ-

layacaksa; yenik düşmekten, bozguna uğramaktan, yorgun, tükenmiş, havlu atmış birine dönmekten beni koruyacaksa o hiza korur. Sonu gelmeyecek ödeşmelerdir.

Çok olmadı, siz de onların arasına katıldınız. Önceden, sonrası için, yanıtlıyorum işte.

Vesale, *Opera Omnia*, XVI. yüzyıl.

Sözleştik mi gecikmezdi hiç; ne gecikmesi, genellikle vaktinden önce damlardı, hele öğlen yemeğiye konu — erkenden kalktığı için erken acıkır, bir sigara daha yaktığı-mı görünce “hadi arkadaş” derdi; “tamam abi, *Yakup*’a varasıya biter nasıl olsa”.

O pazartesi şaşırdıydım: Gecikmişti, hem de bir saati aşkın bir süre, bu hafta iptâl etmemize yol açan bir şey vardı da ben, “dalgın şair”, gene unutmuş muydum? Çıkıp tek başıma yedim yemeğimi, döndüm masama gömüldüm. Akşama doğru geldi haber, kaskatı kesildim, başımdan kan uçtu. Arabaya atladım, sıkışık köprüde durmadan şerit değiştirmeye, bir an önce Moda’ya ulaşmak için olmadık kural zorlamaları yapmaya çalışırken, birden, nereye yetişme çabası içinde olduğumu sordum kendi kendime: Öleli yaklaşık on saat olmuştu.

Serpil kapıda karşıladı beni. Onu iyi tanırdım, cenaze sonrasına kadar biriki gün ayakta kalacağını, metin görünümünü koruyacağını, sonra, bir daha hiç düzelemeyeceğini biliyordum. Sabahki telefonunu, ambulans getirmeye gitmezden önce ona uğrayışını, dönüşte sessiz soluksuz gövdesiyle karşılaşışını dimdik, kestirme cümlelerle anlat-

tı. İçeride, son gecesini geçireceği yatağındaydı. Yarı karanlık odaya girince, kapıyı arkamdan kapattım, yanına gidip oturdum.

Yıllar önceki gibi yeniden bıyık bırakmaya karar vermişti, herşeyi yarım bırakmaya alışmış, alıştırmıştı. Ölümün kendisinden o kadar değil, ölmekten, artık yaşamıyor olmaktan enikonu ürkerdi, yüzünde izler aradım: Oluysa bile silinmişti. 1973’de, Paris’ten yazdığım mektuplarla başlayan, içtiğimiz suyu ayırmadığımız bir dostluk, kardeşlik hizasına taşıdığımız ilişkimiz başka bir boyuta geçmişti artık: Kalan gidesiye sürecektir ikinci aşamanın ilk anında uzanıp iki yanağından öptüm onu. İlkti, tekrarlanmadı.

Annesinin ölümü üzerine yazdığı yetkin anlatıdan sonra, büyük bir final aktarmıştı bize, Simone de Beauvoir: Sartre’ın ölümünü izleyen dakikalarda, odadan herkesi çıkarıp, çarşafı bir ucundan kaldırıp yanına uzanır — ikilinin yaşamında gösterişçi, yapay ya da yapmacık pek çok öge okunabilir, ne olursa olsun bu “son tören” bana sahici görünüyor: İçten, kendiliğinden, acılı bir temas eşiği.

Skandal yaratmak için değil, skandal yaratmak kolay ve sığ bir tavidir benim gözümde, düpedüz öyle düşünüyorum: İnsanın, yeni bir ölmüş bir yakınının gövdesiyle ilişki kurma isteğini doğal buluyorum: Tutmak, sarılmak, koklamak, hatta sevişmek yaşamın, ahlâkın, inancın, daha pek çok şeyin sınırlarından taşan fiiller olarak değerlendirilebilir — bu durumda en içerideki duygu ve güdülerden sağlam bir mantık tanımıyorum.

Ölüseverlik yanımdan geçmedi, ölüseverlere herhangi bir sıcaklık da duymadım, söylemeye çalıştığım başka: Sevdiğinin ölümüne *katlanamama* gerçeğinin gerçekliğine

yürekten inanıyorum. Sevdiğinin ölümünden çıldıran pek az insan olması, özümüze ilişkin bir aczin ve hamlığın ür-künç göstergesi. Sevdiğinin gövdesini ölümünden sonra saklamaya, korumaya çalışacak ölçüde çizgi dışına çıkan-lara imrenmek gerekirken onlara acıyor olmamız asıl acı-nası durum.

Sevdiğini yitiren sağlığını bir biçimde yitirmiyorsa, içi örselenmiş demektir. Hiç sevmemiş, hiç bu kadar sevme-miş, birinin abdalı olmamış kişi ölmekten, öldürmekten korkmaz, diye öne sürüyorum: Lütfen beni yanıtlamayın.

Rohan Dua Elkitabı, XV. yüzyıl

Cenazeleri, cenaze törenlerini, mezarları ve mezarlıkları iyi gözle görmediğim doğru. Konu buraya geldiğinde çelişkiye düşmeden edemediğimi de söylemiştim. Bu çelişkinin en güçlü gerekçesi güvensizliğe bağlanabilir: Ne yakın çevreme, ne toplumsal anlaşmaya güven duyabiliyorum, yaşadığım diyarda — başka toplumlarda bireyin ölümlü, ölümünün sonrası üzerinde temel haklarına saygı duyuluyor, bizde kalanlar gidenlere kendi doğrularını, inançlarını zorla uygulamakta hiçbir sakınca görmüyorlar. Öldüğümde cesedim yakılsın ve küllerim Karadeniz’e savrulsun desem buna “izin” verirler mi? İnsan Hakları’yla onları yalnızca çiğnemek için ilgilenen o insanlar bana istediğim gibi yaşama hakkı verdiler mi, ki onlardan istediğim gibi ölmek ve kaybolmak hakkımın verilmesini bekleyeyim?

Sonunda, kendimi, kendime uygun gördüğüm mezarlıklardan yer beğenirken buldum. Gelgelelim, usta yazar dostum, burada da ipin ucunu kaçırmadan edemediğimin farkındayım. Şairim ya, en güzel şair mezarını seçtim model olarak: Yunus Emre’ninkini.

Siz Batılılar Yunus Emre’yi pek tanımazsınız; gerçi, ba-

kıyorum da Sór Juan de la Cruz'u da doğru dürüst tanımyorsunuz, demek merkezinizde kavrulup kalıyorsunuz genellikle — büyüklendiğim için beni bağışlayın, ama temelsiz büyüklenmeleriniz, üstelik büyüklenmediğinize bir de inanıyor olmanız insanı buna zorluyor, yoksa büyükleneceğim de ne olacak.

Yunus Emre'ye döneyim, çok uzaklaşmadan: Sorunuzla ilgisi şu, onun adını ileri sürüyor oluşumun: Asıl mezarının nerede olduğunu kesinlemek elde değil, birden fazla yerde onun gömülüymüş gibi anılan "istirahatgâh" (ölüm kültürümüzün en güzel eğretilmesi) karşımıza çıkıyor. İşte en yakınım olan eşimden bunu diledim ben: Sayacağım mezarlıklardan birine gömülmemi, ama hepsinden birer mezar taşım olmasını sağlasın — böyle bir aldatmacayı gerçekleştirmek olanaksız değildir sanıyorum, bu iş için oğlum ve biriki dostum ona el uzatacaktır. (Ve ne yapıp edip, kendi ölümünün ardından, gizliliğin bozulmamasını gözardı etmeksizin benim kemiklerimin bulunduğu çukura gömülmeyi başarsın. Kemiklerimiz biribirlerine karışarak toza dönüşsünler isterim — o toz ki, toprağı, üzerinde yeryüzünün en anlamlı canlıları saydığım ağaçların kökünü besleyebilir).

Hangi mezarlıkları seçtiğim konusuna gelirse, öncelikle belirtmek isterim: Her zaman kendimi kozmopolit bir şair saydım, pek çok ülke ve kent (ve mezarlık) gezip gördüm, gene de doğduğum ülkede, topraklarda gömülmek isterim, tutkunu olduğum Paris'te ya da Bruges'de değil. Dolayısıyla, ilk mezar yerim dünyaya geldiğim kentte, Eskişehir'de olmalı — Tatar mahallesinde mi, Odunpazarı yakınlarında mı bilemem, gene de İstasyon'dan çok uzak olmasa daha iyi olur. İstanbul'dan tek bir mezarlık: Nak-

kaştepe ile Sultantepe arasında, artık kimseye yer olmadığını bildiğim avuçıçı kadar Özbekler mezarlığında. Üçüncüsü, Bodrum'un Geriş köyünde olmalı. Dördüncüsü Hatay'da, merkezde — herhalde Julianus'a yakın olsun için.

Yaşarken çoğalmak istedim, neden ölürken azalmaya gönül vereyim?

Rohan Dua Elkitabı, XV. yüzyıl.

Birkaç bin yıllık insanlık tarihi, ölüm kültürü üzerine, eskilinden çağcılına pek çok ana metin, soluklu araştırma yığıyor önümüze. “Bardo Todol” ya da Mısır’ın Ölüm Kitabı, Philippe Ariès’in ya da Sedat Veyis Örnek’in incelemeleri, sayfaların arasında gezinirken, an geliyor, büyük bir rahatlama bölgesi açıyor imgelemimizde. İster ölümden sonra yaşama, diriliş inançlarına ruhun ölümsüzlüğüne bağlanacak ölçüde yakınlık duyalım; ister, bu satırların yazarı gibi, geridönüşsüz bir yokoluş yolculuğuna: Bir buluşma olasılığı yokluyor hepimizi, sıfır noktasında ya da sonsuz duvarında kesişeceğimize bel bağlamamak için sağlam bir neden göremiyoruz sonuçta. Şüphesiz Ölüm Dansı, İskeletlerin Hora Tepmesi gibi klâsik örnekler de yer etmiş belleğimizde, Vampirler Balosu türünden şen kurmaca törenleri de, buluşmalardan buluşma beğenebiliriz, hayal gücümüze tanıdığımız sınır(sızlık) ölçüsünce, ne korkması Max, siz olsaydınız korkar mıydınız o büyük, dipsiz toplanıştan, ne dersiniz, asıl kıyamet o zaman bundan kopmaz mıydı, ama siz sahi yoksunuz artık, yerinize birileri düşünün kursun istemişsiniz belli.

O gün İsa’yla, Buda’yla, Marx’la, Rimbaud’yla tanış-

mak için birbirini ezecektir insanlar; önce kuytu bir yer bulup, sakinleşilmesini beklemek gerekir, diye düşünüyorum. Bir süre geçince kümeleşmelerden anlaşılır: Elvis'in, Rasputin'in, Kleopatra'nın meraklıları. Boşluklara yavaşcana sokulabiliriz. Böyle yaklaşıncı konuya, kendimi ayıran budalalarından ayırma çabası içine girdiğim, Tarih boyunca yaşamış kimseyle tanışmak isteği taşımadığımı kanıtlamaya çalıştığım sanılabilir, sanılmasın — itiş kakışa, kitlesel tezahürata pek yatkın bir kişiliğim yok, hepsi bu: Yoksa, böyle bir durumda, tanışıp derinlemesine söyleşmeye can atacağım, "göz banyosu" adına görmek için yanıp tutuşacağım merhum sayısı hayli kabarık olsa gerek: Ölülerimiz, nereden bakılsa, hayatımızda geniş yer açtığımız canlılardan kalabalıktır.

Kimlerle tanışmak isterdim — bunun dökümü kimseyi pek ilgilendirmez herhalde: Herkes, kendi seçimlerini yoklamaya çalışır bu durumda. Hem, gerçekten öyle mi olur: Herakleitos'u, Ovidius'u, Hallac-ı Mansur'u, Stéphane Mallarmé'yi, Sioux reisi Kızıl At'ı ya da Marlyn Monroe'yu mu görmek isterim böyle bir durumda? Yoksa, kendi hayatımı delmiş bazı insanlara mı uzanmaya çalışırım: "Pasaport"un sahibine mi örneğin? Düşünmeden konuşunca ne kadar rahat isimleri sıralıyorum. Düşündükçe kaybolacağımı bildiğim için, içimdeki hazırcevabı işe koyuyor olabilir miyim?

Bu durumda, benden önce ölmüş, tanıdığım ve sevdiğim, tanımadığım ve merak ettiğim insanlara ulaşmanın ötesinde, köklü bir giz beni çağırır sanıyorum: Soyağacımın dibine, ilk tohumuna doğru bir yolculuğa çıkarım. Düşünün ki, Max, en babayiğit soylu bile bir noktaya kadar atalarını sayabilmiştir, kimbilir geriye gittikçe, genetik

ilâhı bizi kimlerle, soyundan geldiğimizi bilmediğimiz nice ilginç, mat, deli, öke, sıradışı, sıradan, tıpatıp benzediğimiz ve hiç benzemediğimiz bireyle toslaştırır.

Sonra, ters yöne seferî çıkarız. Varsaydığımız kıyamet, herhalde biz öldük diye kopacak değildir: Ölümümüzü izleyen binyıllar içinde ne göreceğiz? Yazdığım şu satırları en son kim, ne zaman okumuş olacak?

Mayakovski'nin ölüm maskı, 14 Nisan 1930.

12.

Ölümün Sildiği Yaşam Maskeleri

Pek çok ölüm maskesi, pek çok ölüm maskesi fotoğrafı gördüm, bunlardan biri, ona eşlik eden yazının bir cümlesi, o cümledeki kesin, derin, sızılı bir saptama belleğimi terk etmedi.

Maske, maskeden taşmıştı aslında: Yalnızca yüzü, onda son mihlanmış ifadeyi değil, ondan ötesini kaplıyor, kapsıyordu: 14 Nisan 1930 günü, saat on buçuk sularında basmıştı tetiğe Mayakovski; kalıbın neredeyse hemen alındığını sanıyorum, ölüm anından biriki saat sonra odaya giren yazının, cümlelerin, saptamanın sahibinin, Boris Pasternak'ın, ceset henüz soğumadan gördüklerini hesaba katarak; yüzü, başı, kalın sert boynu, geniş sert omuzları, büstün tümünü, ola ki gövdenin bütünü (fotoğrafın kadrajıyla sınırlı bildiklerimin kadrajı) kalıba almıştı biri önce, deklanşöre basmıştı bir başkası sonra, ikisinden önce mi sonra mı girmişti odaya Pasternak, yoksa biriyle öteki arasında mı, çok da önemli görünmüyor bu ayrıntı şimdi bana, önemse, önem şairin henüz soğumamış gövdesiyle ilintili: İfade, duruş, onları öyle kılan duygu düşünce kar-

maşası, şokun yarattığı dönüşümlerle birlikte hem fotoğrafta, hem cümlede, kaslar katılaşmadan, cilt soğuyup kurumadan, okunuyor(du) henüz, hâlâ.

İçeri girer girmez mi farketmiş Pasternak? Haberi alıp Lubianskiy sokağına doğru vakit kaybetmeksizin giderken geçtiği caddeler, ara sokaklar, sokaklarda karşılaştığı insanların yüzleri, evlerin cepheleri hazırlamış olabilir mi o izlenimi? Kapıdan şairin odasına giden birkaç metrelik mesafede onu durdurtan, çelen acı sahnelerinin tortusunun payı olmuş mu? Odaya girdiğinde, gelirken kafasında kurduğu görüntü ile karşısına çıkan görünüm arasındaki uyumsuzluk, uyşumsuzluk, benzerlik, yakınlık etkilemiş (olabilir) mi onu? Daha sonra, odadan ve evden çıkıp, gerisin geri kendi evine, odasına dönerken, artık ağır adımlarla katettiği ara sokaklar, ana caddeler, insan ve ev yüzleri, o yüzlerin kendisine bakıyormuş duygusu yaratan ortak bir özelliği biçimlendirmiş midir bir tek cümlede toplanan, o cümleden metnin her tabakasına yayılan ateş gibi izlenimi?

Mayakovski'nin herkese kırgın, küskün olduğunu göstermek istermişcesine, başı ve artık boşalmış bakışları duvara çevrili yattığını yazmıştı Pasternak. Bu duruş, ölüm maskesi aracılığıyla, ölüm maskesinin fotoğrafı aracılığıyla kırküş milyon saat sonra, şimdi, baktığım, gördüğüm bu durum beni bile suçluyor mu yoksa?

Mayakovski'nin ölüm maskesinde yeterince paylaşılmamış bir umarsızlık; kimsenin gereğince sokulmayı denemediği, başaramadığı bir iç ağrı; biriki temel soru işaretinin iki nokta üstüstesi olmadığını gösteren saltık bir susku isteği okunuyor. Oraya, ölüm maskesinin içine derişen, bir yırtılışın ardından insanın kendi yüzünde kat kat birikmiş olan toplam anlamdır. Ölüm maskesi, maskede dona-

kalan yüz coğrafyası, bütün yaşam maskelerini silip atar. Yaşarken, çünkü, sayısını ve herbirinin özgün koşulunu kendimizin de tanımadığı, yeterince tanıyamadığı yaşam maskeleri kullanır, takar, eskitiriz.

Şunu geç farkettim ben: Yüzümü öteki, ötekiler benden daha iyi tanır. Safkan Nergiz olunabilir mi bilemem; safkan Nergiz olursa da değişmez bir şey: Aynada(n) yüzüne bakan, tamıtamına kendisi (kendinde) değildir zaten.

Ne ki, ötekinin, ötekilerin benden iyi tanıdığı yüzümün içyüzü müdür, sanmam. Onlar benim yaşam maskelerimi, belli bazı anadurumlarda takındığımı, artık farkında olmaksızın kullandığımı maskelerin bir ortalamasını deşifre ederler, hatlarıma bakıp. Hiç mi soyunmaz yaşam maskelerinden insan; arı yüzünün, ifadesinin maskeyi yırtıp, aralayıp belirlediği uç durumlar yok mudur? Uyuyan, yeni uyanan yüz kendi doğal sınırlarına çekilmiştir. Gövdenin yaşadığı haz, yüksek ağrı, esrime ilk ifadeye ışık düşürür. Yaşarken, o yüzü kaç kişiyle kaç kez karşılaştırırız? Kaçı, kaç kez bunu görecektik kadar hem yakınımızda, hem mesafeli kalabilir?

Yaşam maskesi, asıl, ölüm anında düşecektir. Kişinin kendisini takınamayacağı, bir başka hali oynamayı aklından geçiremeyeceği eşikte. Mayakovski'nin yüzünde, kararı ile tetiği çekişi arasında geçen süre içinde kaybolmaya yüz tutan, ölüm anında kalan izleri silinen yaşam maskelerinden eser yoktur şimdi.

Ölümün yüzü, ölünen yüzü, öleni tanımış olanlar için nasıl da tuhaftır: Onca baktığımız, onca gördüğümüz surat sûretine görmeden bakmış olabilir miyiz? Onu durmadan sanmış olabilir miyiz?

Ölüm maskesi bu soruları silip geçer, zamanın ötesine. Mayakovski'nin ölüm maskesine baktığımda, şairin kimi yaşam maskelerini yaşarken çekilen fotoğraflarından bir ölçüde tanıdığıma göre, onunla tanışıyorum duygusuna kapılmam bütün bütüne nedensiz değil demek.

Dirim maskelerim savruldu şimdiden, dört bir yana. Onları toplayıp silmek, eritmek elimde değil. Günü geldiğinde, ölüm maskem, karşılarında bir denge, yapılsın, diliyorum.

SU, TÜYÜN ÜZERİNDE BEKLER

*Jiři Kolář'ın onüç
soru-kolajı için
karşılık denemeleri*

Dört buçuk yaşındaki insanlar
için bir Etik denemesi

1. Hangi dili konuşur taşlar?

Bir atamız, Roger Caillois, bunu araştırmıştı. Her taşın bir yüzü, her yüzün bir haritası, her haritada bekleyen bir uzun, karmaşık öykü durduğunu o gördü, gösterdi. Ben taşlara durmadan bakarım. İnsan eli değmemiş olanlara da, insanın üzerinde çalıştığı belli olanlara da. Bazıları zaten hiç konuşmaz: Onlar, öylecene kalmakta, soru sormamakta, yanıt getirmemekte kararlıdır. Bazılarının bir tür mırıldanışı vardır, belli belirsiz içlerinde bir noktaya sıkışmış suyun, havanın (aslında su havadır, hava da su) seslerini bir tutar, bir bırakırlar. Bazılarıysa, dinleyebilene, duyabilene seslenirler: Hangi dildir bilemem; dilbilgisi kuralları, bir sözlüğü, bir sözdizimi yasası olabilir mi, onu da bilemem. Kulak kesilirim ama: Uzun, kırık, ezgili hecelerinin içinde ağır ağır dolaşan anlam kırıntıları yerkürenin, evrenin başlangıcını önceleyen başka bir işaretin gövdesinden kopmuşlardır, her seferinde bunu, bir tek bunu anlarım. Boşver sen taşların hangi dili konuştuklarına, onları dinlemeye vakit ayırmayı öğren. Unutma, onlar boşlukta durmayı bilirler. Başka hiçbir şey yapamaz ki böyle bir işi.

2. Bir Çek serçesiyle bir Alman serçesi arasında ne fark var?

Canlılar arasında, öteki canlılar konusunda en sık yapılan, kendisini ve ötekini en az tanıyabilen, anlayabilen insandır. Şimdi sana, serçelerin ulusu yoktur demeye hazırlanmışımı düşünüyorsun galiba. Tam öyle değil oysa: Ben Prag'da, Heidelberg'de serçelerle görüştüm örneğin; yersiz yurtsuz sayılamazlardı büsbütün, dadandıkları ağaçlar, sokaklar, çatı olukları, yaz ve kış pencereleri vardı: "Ama", demişti ikisinden biri, "başka ağaçlarım, kentlerim, beldelerim de olduğunu, olabileceğini unutmamak gerekir". Yanlış anlamadıysam, nerede daha az yanlış anlaşıyorlarsa orada konaklıyorlardı. Bir şeyi iyice bellemeliyiz bana kalırsa: Her serçe ayrı bir serçedir, bütün serçeleri birbirilerine ancak ham insanlar karıştırır, benzetir. Vaclav Havel'in balkonuna konan bir serçeyi Ernst Jandl'ın gözünü diktiği bir serçeye bağlayan nedir, işte bunu öğrenmek bayağı emek ister. Demek ki, hep çalışmalıyız yaşarken. Horozların bakışını okumak, kapı gıcırıtlarını ayırtetmek, köpüklerin hareket tarzlarını incelemek vakit alacaktır. Yaşamayınca dinleniriz nasıl olsa.

3. Ay da domates salçası yer mi?

Canalıcı soru. Aklımızdan geçen her soru önemlidir tabii, çünkü sormayı savsakladığımız an aslında duraklamaya başlarız, ama bazı sorular birden fazla soru işaretleriyle süslenebilecek ölçüde ağırlıklı olur, bu da bence onlardan biri. Şüphesiz yanıtını bilmiyorum bu sorunun; kaldı ki zihnim her zaman bu türden sorularla, sorunlarla tıkabasa dolu olduğu için, genellikle yanıt bulmakla değil aramakla geçiyor zamanım. Belli ki birkaç kaygı yanyana gelip doğurmuşlar kafandaki bu soruyu: Ay görünmediğinde ben neden görünüyorum? Domates kendi kendine erir mi? Ayın içinde domates yetiştirilebilir mi? Açıkcası, beni de yiyip bitiriyor bilmediklerim. Senin yaşındayken, bilinesi herşeyin, ilk bilgiden son bilgiye herşeyin uzakta bir kutunun içinde sıkışmış durduğunu düşünürdüm. Büyüyünce, haklı olduğum ortaya çıktı. Gelgelelim kutu uzakta değilmiş, buradaymış, içine girmesi olanaksızmış, ya da hemen hemen olanaksızmış. Ayın domates sevdiğini bazı geceler daha iyi anlıyorum. Ben de çok seviyorum domatesleri gerçi, ama tek tek herbirini seviyor muyum, bundan emin değilim.

4. Ağaçlar kendi aralarında tartışır mı?

Böyle bir durumla hiç karşılaşmadığımı hemen söylemeliyim. Gerçi bir kesinlik tınısı yüklemiyorum sözlerime, ama ağaçlar konusunda bana güvenilebilir sanıyorum: Onlara yakın, çok yakınım. Ormanlara korulara duyduğum bağlılık neyse ne, şehrin unutulmuş, artık farkedilmez olmuş ağaçlarıyla da bir bir ilişki kurduğum, geliştirdiğim bilinir. Hiç rastlamadım iki ağacın, iki ağaçtan fazlasının tartışmaya giriştiklerine. Ağaçların aralarında görüş farklılığının belirmemesi inanılması güç gelebilir sana da, başkalarına da. Böyledir onlar: Rüzgâra karşı yorumlarında, yıkanırken, uyurken, kesilirken aynı çizgide buluşurlar hep. “Macbeth” in yürüyen ormanında böyledir bu; akasyalar, manolyalar, atkestaneleri sözkonusu olduğunda da böyledir. Bir tepsi çamı ile bir gül ağacı, biribirilerinden çok uzakta olsalar bile uyum içinde düşünürler. Aynı durum canlarını acıtır. Aynı davranış aynı sevgi dalgasını doğurur ikisinde de. Gözlemimin doğruluğunu bonsai’lar üzerinde deneyebilirsin. Çukulata ağaçları, limon kokusu ağaçlarında, arsenik ağaçları üzerinde de. Ama, önce, onlarla konuşmayı öğrenmelisin. Kabuklarına avucunun içiyle dokunmayı öğrenmelisin. Onları koklamayı, onlara tutunmayı öğrenmelisin.

5. Bir balık bir başka balığa onu sevdiğini söyler mi?

Balıkların sessizliğine ilişkin bir şüphe seziyorum, bu sorunun altında. Büyüklerin kuşkuculuğunun çocuklara da bulaşması ne acı verici. Hayır: Bir balık başka bir balığa onu sevdiğini söylemez. Onlar, çünkü, birbirilerine karşı yansızdırlar. Bir kayıtsızlık anlamı çıkarılmamalı buradan, hemen: Balıklar birbirilerine dokunur, birbirileriyle oynar, birbirilerini yerler. Ne iyilik yönlendirir onları, ne kötülük. Kimileri safdil, kimileri kurnaz değildir. Bir balık, hepsi hepsi, ötekinin sonsuzluğudur. Onlara alışacaksan böyle alış. Balıkları insanlara benzetme. Yoksa gözlerinden korku, kuyruklarından hüner, kılçıklarından düzensizlik eksik olmaz. Unutma ki, bizden önce balıklar vardı burada. Karaya, toprağa çıkmak istemediler. Karalar denizler gibi değildir aslında, biz hiçbir zaman suların altında yaşamaya hazır olmadık. Peki, diyebilirsin, bir balık bir insana onu sevdiğini söyler mi? İnsanlar böyle olsun istemişlerdir. Yarıyarıya balık olmayı bile düşlemişlerdir. Ben de sana sorabilirim: Büsbütün balık olmak neden geçmemiştir kimsenin aklından? İnsanın balık olmaya gücü yetmez de ondan. Bizim iskeletimiz o denli yetkin çizilmedi.

6. Testere dişlerini fırçalar mı?

Öyle yaşamsal bir yanı yok bana kalırsa, bu soruyu doğuran merakın. Ama merak varsa, doğurur. Merak iyidir, neden unuttum şimdi, merak çok iyidir diye düşünüyorum, düşünürüm öteden beri. Durumları, davranışları, eşyayı, hayatı kurcalamaya koyulduğumuz an bu türden sorular dikilmeye başlar karşımıza —başka türden sorular da. Şimdi, bir de şöyle düşün: Kendi dişlerin olmasaydı, onları isteyerek istemeyerek fırçalamak zorunda kalmazdın, böylesi bir meraka kapılır mıydın acaba? Sözgeli mi, neden yılanın ağusuna ne denir diye sormuyorsun, çünkü senin ağun, ağı kesen yok ki onun adı berikinin adını merak etmene yol açsın, yanılıyor muyum? Öte yandan, bu diş fırçalama konusu bir yanıyla tedirgin ediyor beni. Neden dişlerimizi fırçalıyoruz, temiz ve sağlıklı kalmalarını istediğimiz için. Bir de ellerimiz olduğu, onları kullanmayı bildiğimiz için. Gelgelelim, testerenin ne böyle bir derdi var, ne de elleri. Dişleri kirlenir, paslanır, çürürse, bir daha testere almamız gerekecektir ya, en çok bundan korkuyoruz. Testereye kalsa, dişlerini fırçalamazdı sanırım. Onun dişleri ağrır, dişetleri çekilir, diş sinirleri zonklar mı ki?

7. Adı nedir yılan ağusunun?

Tuzağıma tuzakla karşılık vermeyi düşünmüş olman tabii zekice bir davranış, gelgelelim zekâvetin her zaman zerafet barındırmadığını unutmamalısın. Yılanın ağusuna her dilde birden fazla isim takılmıştır, Babil’den bu yana anlamı paramparça eden bir cezanın sonuçlarını taşıyoruz bizler. Neden hüzün, tristesse, sorrow denildiğini bir bilebilsek, aynı duygu sözkonusuyken. Dil, diller, kelimeler, sözlükler, anlamlar başlangıçtan beri çözümü, anahtarı kaybolmuş bir bulmacanın karelerini doldurageliyorlar. Hiç kimse kendi adını koymuyor, seçmiyor sözgelimi. Hiçbir şey’in, nesnenin, canlının adını kimin neden koyduğunu belirten bir kaynağa rastlamıyoruz. Besbelli, işi gücü en küçüğünden en büyüğüne, en sık görüleninden en az karşılaşılanına herşeye isim vermek olan birileri var. Kimdir onlar? Kâtip, melek, başıboş kalmış işgüzârlar mı? Onların kuşaktan kuşağa bu işi devrettikleri doğru mu? İsim babaları kim, peki? Bereket bazı diller, o dilleri konuşan insanlarla birlikte kayboluyor. Yılan ağusunun bir, birkaç adı eksiliyor böylece. Sırada başka diller de var, yitip gideceklerini kestirebileceğimiz. Sonunda tek bir dil kalacaktır. Herşeyin tek adı kalacaktır. Onun da sonunda sessizlik çıkagelebilir. Kimsenin, kimesnenin adını öğrenmeden yaşanılır.

8. Düşünebilir mi masa?

Burada iş değişiyor işte. Bazı nesneler, araçlar ayrıcalıklıdır, sanırım bunu farkettiler bile. Onlara iyicene bakmak, kulak kesilmek bu gerçeğe bizi yaklaştırabilir. Bir yemek masası düşünmez sözgelimi; bu nedenle onu küçümsemeye kalkışmamalıyız. Bir oyun masası bir yazar masasından farklı düşünür: İlkinde düşüncenin kolektif denklemine, öbüründe kişisel denklemine eğilmemiz beklenir. Evde duran masayı işyerinde duran masadan ayıran mesafeyi hep göz önünde tutmalıyız, ayrıca. Düşünmekten yorgun düşmüş masalara rastlamışım eskicilerde, bit pazarlarında. Onlar geçmişlerinden çoktan bıkmışlardır da, ilk dönemlerine, henüz ağaç oldukları çağa sığınmayı yeğlemişlerdir: Durdukları yerde kurdukları serin düşlerden, rüzgârın yapraklarından doğurduğu ezgi eksik olmaz. En tuhafı yeni yapılmış masalardır: Alıcısını beklerken, herbiri düşünceye sonsuz bir ufuk hazırlar. Benim bir masam var, eskiden bir başkasının masasıymış, arasıra bana büsbütün yabancı gelen düşüncelerde onun payı varmı, hep merak etmişimdir. Senin de masan, masaların olacak ileride. Onları şimdiden düşünmelisin, ki sana hazırlansınlar.

9. Gecenin kaç çocuğu vardır?

Ben geceye inanırım, sen benim kadar inanç duyuyormusun ona, buna bakmalısın. Bir de: Kaça kadar saymayı başarabilirsin. İşe başlarken tek tek adımlarını ölçerek kullanmayı bilmeli insan. Sayılar kuramına enine boyuna baktım ben, sayıları bir bir tanımaya çalıştım, sıfırla yüzleşeyim dedim ve sıfırı tükettim. Şimdi, kim ileri sürebilir şunu: Gecenin sıfır çocuğu vardır. Kanıtlamak gerekir. Böyle bir sava sığınamıyorsak, ne yapabiliriz, oturup saymaya koyulmaktan başka. Bir kere, her gün geceyi beklemek zorunda kalacağımız kesin. Sonra, bütün geceyi uyanık geçirmekten başka bir çözüm bulamayacağımız da kesin. Asıl aşılması kolay olmayan engel, gecenin yerini saptamak. Onun gökyüzünde durduğunu sanan öylesine çok insan gördüm ki, ancak bu kadar yanılmak olur: Gece olunca, kalkıp yeryüzüne iner. Yoksa bunca korkmaz, bunca ateş, mum, lâmba yakmazdık. Demek ki gece, gerçekte içimizdedir. Onun için çocuklarını sayacağımızı sanmak boşyere büyüklenmeye kapılmaktır. Ben gecenin yerinde olsam çocuklarımı saydırtmazdım. Sayıların sonul sonsuzluğu buradan kaynaklanıyor bana kalırsa. Sonra, gece diyorsun ya, kuzum hangi geceden sözediyorsun: Dün gece yarın gece ile nasıl karşılaştırılır? Hem yarın gecenin geleceği nereden belli?

10. Alfabenin hangi harfi Zenci, hangi harfi Çinlidir?

Bir zamanlar harflerin geçmişini kurcalamış olduğumu bir yerden duymuş olabilir misin? Geri gittikçe hava kararıyor. Kimileri bütün harflerin Fenikeli olduğunu ileri sürüyor, kimileri yüksek Asya yaylalarında izlere rastlıyor. Daha da gerilere gidilebilmeliydi. Giden varsa, dönen yoktur. Bazı harfleri sanmaktan başka umar mı kalır? İşte *b* örneğin: Açık ki zencidir o. Blues bile dinlesen anlarsın o kadarını. Ç harfi çinli değildir oysa, Arjantin’de doğmuştur. Çinli bir harf aramak için uzaklara, çok uzaklara gitmek şarttır: Z’den sonra gelir onlar, alfabe dediğimiz cılız bir topluluktur zaten. Ben yazılara uzun uzun bakarım. Onları tanımanın sınırı öyle anlaşılır. Sağdan sola giderken sesleri bulur yitirim. Yukarıdan aşağı bakarken içiçe geçer başdönmeleri. En temiz harfler kendilerini resim sanmışlardır. Ondan kilitleri zor açılır. Harf, resim olmaktan çıkınca herkes telâşa düşmüştür: Artık kimse kimseyi anlamaz olmuşsa, bundandır. Türkçenin aslında tek bir harfi vardır: Ç. Söze başlarken tıkanırız. Birinin ilk harfi, son harfi seçmesi gerekir. Yoksa bu tür sorunlarla, sorularla daha çok oyalanırız.

11. Dul kalır mı su da?

Varolduğundan, Zaman'ın ilk adımlarından bu yana duldur su: Öyle doğmuştur. Kimden dul kalmıştır, onu tam bilemiyoruz işte. Kadim çağlarda daha akıllı usluymuş insanlar, her işe bakan ayrı bir tanrıları vardı: Suyun bir, rüzgârın bir, mevsimlerin birer, haksızlığın bir başka tanrısından öğrenilebilirdi soruların yanıtları. Bizim bütün sorunumuz, kafamızda doğan soruların gerçek karşılıklarının kaybolmuş olmasından kaynaklanıyor. Daha doğrusu, kaybolmuş da değiller, işin aslı iyice karışık: Öylesine ustaca örtünüyor ki yanıtlar, onları bulamamış olanlara kolaylıkla inanıyor, bulmuş gibi yapmaları karşısında sık sık aldanıyor, yanılıyor. Sen, kendi sorularını soruyorsun ya bana, bilmiyorsun: Onlar benim de sorularım. Biribirimizi oyalıyoruz sonuçta, sözümona karşılıklar üreterek. Su, öteden beri yalnız yaşamış, yalnız yaşamayı seçmiş olamaz mı? Havaya, taşla, toprağa, fırtınaya karşılıksız bir aşkla bağlanamaz mıydı? Bir yerden duydum, nereden unuttum: Güyâ su eskiden su değilmiş, aşktan erimiş ve olmuş. Bazen kuruduğunu, bazen de taşıdığını görüyoruz ya, anlaşılan onun da tutarlı bir iç dünyası yok, diyebiliriz sanırım.

12. Canı yanar mı yağmurun, tane tane düştüğünde?

Bir konuya yaklaşırken adım adım ilerlemek daha doğru olur. Bir kere, senin yağmur dediğin nedir? Önce bulutlara bakmak, yetmezse onlara dokunmak gerekir. Buluta nasıl dokunulur dersen, ben örneğin, Bolu'da yaparım bunu: Orada, başka yerlerde de, iner bize yaklaşır- lar, bırakırlar: İçlerinden geçelim. O zaman anlarsın: Su, tüyün ortasında bekler. Yağmur olmaya karar veren bulut kendisini bizim birbirilerinin aynısı sandığımız tanelere böler, öyle dökülür gökyüzünden. Hiçbiri aynı değildir ta- nelerin oysa. Hem gövdeleri farklıdır, hem içerikleri, kısa- cası huyları: Muzip olanlar vardır aralarında, hayta, hatta düpedüz serseri olanlar vardır. Bir de gamlı, kırılgan, lirik olanlarla karşılaşılır. Aynı hikâye: Yakından, çok yakından görünür bu özellikler. Yağmur deyip geçenler pek bir şey anlayamazlar bu işten, görmezler cama baktıklarında: Di- key eğri açıyla düşen her damla parçalanmış bir gözyaşıdır, ağır ağır aşağı inerken inmesi duyulur, tek duymayı, duymak için dinlemeyi bil. Bazı insanlar, ondan, yağmur sancısı başlar başlamaz iç organlarının kıpırdadıklarını se- zerler.

13. Zaman nereden gelir, kaydırağımı onarabilir mi?

Zaman içimizdedir, bizimle bizden başlar, bizimle bizde biter. "Herşeyin bir zamanı vardır" diye yazar bir yerde, "herkesin bir zamanı" olduğu yazmaz orada: Olsun istenmemiştir. Herkesin bir zamanı vardır oysa, kimseninki kimseninkine benzemez. Zamanlarımız kesişmez mi, kesişir. Saksak, bazı insanlarla ne çok ortak saatımız, günümüz, yılımız çıkar. Sevdiklerimizle zamanlarımızı çakıştırmak isteriz, o zamanları daha bir yaşamış sayarız kendimizi. Ama, çakışsa bile zamanlarımız, ayrı, apayrıdırlar çoğu kez: Biribirimizde zamanlarımızı durdurmayı öğrenmemişsek. Ben saat tayan, takvimden kopmayan, yılları toplayanlar tanıdım: Zamanın hiçbir köşesine gidememişlerdi. Öyle anlaşılmaz zaman, geceye gündüze bakarak okunmaz; onun dilini bilmek, kelimelerini ezberlemek, fiillerini çekmek için özel bir duygu geliştirilmelidir. Çekirdek herkeste bekler, kaçımız meyve olabilir dalda? Kaydırağını onartmak istemeni anlayışla karşılıyorum. Zaman bu işe karışmaz. Elinden gelmez onun böyle şeyler. Çünkü elleri yoktur Zaman'ın. Gövdesi yoktur. Olsaydı onu tutabilir, ona tutunabilirdik.

Yayın Notu

Ansiklopedi'nin dördüncü cildini oluşturan bu metinler, başlangıcı 1989'a giden *Korku-luk* bir yana, 1995-98 arası yazıldı. *Fısıltılar Requiem*'ini, Max Frisch'in günlüğünde yer verdiği soruların kimilerinden hareketle kaleme aldım. Kitabın son bölümü ise, Jiri Kólar'ın 1947 yılı günlüğünde rastladığım, okul çağına henüz gelmemiş bir çocuğun ağzından derlenen soruların bir bölüğüne karşılık denemelerinden oluşuyor. Kitaptaki birkaç parça, daha önce *Fol, Cumhuriyet Bilim* ekinde yayımlanmıştı.

